

**ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ МОЛИЯ ВА ИҚТИСОДИ
ТОҶИКИСТОН**

Бо ҳуқуқи дастнавис

ВБД: 336.71.(375,3)

АҲАДОВ ИСМАТИЛЛО ҚАҶОМОВИЧ

**ТАКМИЛИ НИЗОМИ ИДОРАКУНИИ ДОРОИҲОИ
БОНКӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

АВТОРЕФЕРАТИ

**диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои
иқтисодӣ аз рӯи ихтисоси 08.00.07 - Молия, муомилоти пулӣ ва қарз**

Душанбе, 2024

Диссертатсия дар кафедраи фаъолияти бонкии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон иҷро шудааст.

Роҳбари илмӣ:

Хайрзода Шукрулло Қурбоналӣ - доктори илмҳои иқтисодӣ, дотсент, ректори Донишгоҳи давлатии Данғара

Муқарризони расмӣ:

Умаров Хоҷамаҳмад - доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор, профессори кафедраи географияи иқтисодӣ ва сайёҳии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Бобоев Нозимҷон Мансурович – номзоди илмҳои иқтисодӣ, муаллими калони кафедраи молия ва андозаи факултети иқтисодии Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобочон Ғафуров

Муассисаи пешбар:

Донишгоҳи славянии Россия ва Тоҷикистон

Ҳимоя санаи «15» март соли 2024 соати 13⁰⁰ дар ҷаласаи Шурои диссертатсионии 6D.KOA-014 назди Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон баргузор мегардад. Суроға: Ҷумҳурии Тоҷикистон, 734067, ш. Душанбе, хиёбони Нахимов 64/4. E-mail: faridullo72@mail.ru; телефони котиби илмӣ: +992 935730010.

Бо диссертатсия ва автореферат дар китобхонаи Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон ва тавассути сомонаи www.tgfeu.tj шинос шудан мумкин аст.

Автореферат _____ соли 2024 тавзеъ шудааст.

**Котиби илмӣ
шурои диссертатсионӣ,
номзоди илмҳои иқтисодӣ**

Убайдуллоев Ф.К.

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Дар муҳити пӯё ва рақобатпазири иқтисодӣ, идоракунии дороиҳои бонкӣ бо самаранокии идоракунии захираҳо ва истифодаи воситаҳо, дар самти даромаднокӣ, пардохтпазирӣ, кифоятии сармоя, инчунин бо риояи қоидаю дастурамалҳои танзимгари асосӣ алоқамандӣ дорад. Дар солҳои охир фаъолияти бонкӣ бинобар сабаби пешрафти босуръати технологияҳо, рушди иқтисодӣ, гуногунрангии амалиёти бонкӣ ва тақвияти рақобат ё ҳамгирӣ дар байни ташкилотҳои молиявӣ мураккаб гардида истодааст. Ҳамин тариқ, муваффақияти бонк, дар баробари идоракунии дигар тағйирёбандаҳо, махсусан дар шароити бесуботи иқтисодиёт, аз идоракунии дороиҳо ва уҳдадориҳои он вобастагӣ дорад.

Имрӯз, бе муболиға гуфтан мумкин аст, ки низоми пешрафтаи менеҷменти бонкӣ, дар навбати аввал, аз идоракунии босалоҳияти дороиҳои бонкӣ маншаъ мегирад, ки тамоми даромаднокӣ ва устувори молиявии бонкҳои тичоратӣ аз он вобаста аст. Аз тарафи дигар, бухронҳои молиявии зуд-зуд бавучудоянда, ки ба низоми бонкӣ таъсири амиқ мерасонанд, бори дигар осебпазирии фаъолияти бонкиро дар баробари хатарҳо ва таҳдидҳои муосир таъкид мекунанд. Низоми бонкии муосир, ҳудаш ба дараҷае ҳассос буда, ба холишҳои мазкур зуд вокуниш нишон медиҳад, ки нишондиҳандаи рӯҳияи иқтисодии ҷомеа маҳсуб меёбад, бинобар ин вай дар низоми иқтисодии кишвар нақши хеле муҳимро бозид, ба танзими муносибатҳои иқтисодии ҷомеа таъсири калон мерасонад. Инчунин, бо назардошти муҳимияти тақсими дурусти захираҳои бонкӣ, идоракунии дороиҳо дар шароити ҷории тағйирёбандаи иқтисодӣ унсури асосии муваффақияти бонкҳо ва дигар ташкилотҳои молиявӣ ба ҳисоб меравад.

Идоракунии дороиҳо маҷмуи як қатор афзорҳои техникӣ ва усулҳои қабули қарорро дар бар мегирад, ки арзишфарӣ барои тарафҳои манфиатдор ва бо мақсади назорати хавфҳо дар назар доранд. Яке аз вазифаҳои асосии менеҷменти молиявии бонкҳо идоракунии дороиҳо ва уҳдадориҳо бо мақсади эҷоди арзиши бештар аз ҳисоби то ба ҳадди ниҳии имконпазир расонидани ғоида ва то ҳадди ақал коҳиш додан хавф дар робита бо зарурати риояи қоидаҳои мушаххас мебошад. Аз ин рӯ, бонкҳо ба хоҳири баланд бардоштани даромаднокии худ, бояд дороиҳо ва уҳдадориҳои худро ба шартҳои назорати дуруст ва андешидани ҷораҳои дахлдор ба ҳам мувофиқ намоянд.

Аҳамияти идоракунии дороиҳо инчунин дар он зоҳир мегардад, ки бонкҳо муассисаи молиявӣ маҳсуб ёфта, бояд байни захираҳои пулӣ ва амалиёти активиашон, ки дар натиҷаи фаъолияти онҳо ба вучуд меоянд, тавозун эҷод намоянд, то ки на танҳо арзиши дороиҳоро нигоҳ доранд, балки самаранокии захираҳоро баланд бардошта, суботи молиявии худро низ таъмин намоянд.

Бо назардошти ин, дар Паёми Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон қайд гардидааст, ки: "...масъалаи таъмини саривақтии талаботи иқтисодиёт ба маблағгузорӣ, хусусан қарздиҳӣ, бояд ҳамеша дар меҳвари фаъолияти низоми молия ва бонкҳои кишвар қарор

дода шавад. Зеро ҳар қадар, ки аз ҷониби бонкҳо ва ташкилотҳои қарзӣ ба аҳоли ва субъектҳои хоҷагидор қарзҳои дастрас зиёд пешниҳод карда шаванд, суръати рушди соҳаҳои иқтисодиву иҷтимоӣ ва сатҳи зиндагии аҳоли ҳамон қадар баланд мегардад”¹.

Татбиқи бомуваффақияти идоракунии дороиҳо дар муҳити иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия ва татбиқи афзорҳои нав, афзоиши озодии амал ва қабули қарорҳои роҳбарияти бонкро тақозо мекунад. Афзоиши бақияи пулии ташкилотҳои қарзӣ, миқдори зиёди қарзҳои муҳлати пардохташон батаъхирافتода, хавфи фоизи бонкӣ ва фишор ба даромаднокӣ тақозо мекунад, ки идоракунии дороиҳо дар бонкҳои кишвар ба таври мунтазам ва мақсаднок амалӣ карда шавад. Ҳамаи ин мубрамаи ва саривақтӣ будани таҳқиқоти мазкурро муайян менамояд.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ. Баъди ба даст овардани истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон мушкilotи низомии бонкӣ, дороиҳо ва уҳдадорҳои бонкӣ дар мадди назари ҳукумати кишвар ва олимоне, ки масъалаҳои низомии бонкиро меомӯзанд, қарор дорад. Нақши муҳимро дар таҳқиқи масъалаҳои рушди низомии бонкӣ дар шароити бесуботии молиявӣ, такмили муомилоти пулӣ, пайдоиши сарчашмаҳои молиявӣ, рушди қарзҳои бонкӣ, маблағгузориҳои хурд, баландбардории устувори молиявии низомии бонкӣ олимони ватанӣ аз қабили Ш. Раҳимзода, Б.М. Шарипов, Ш.Қ. Хайрзода, У. Ҳикматов, Ҳ.А. Абдуалимзода, С.С. Мирзоев, С.Қ. Махшулов ва дигарон гузоштаанд.

Масъалаҳои назариявии бонк ва низомии бонкӣ дар таҳқиқоти олимони хориҷӣ ба монанди О.И. Лаврушин, Л. Г. Ефимова, Е. А. Кашеева, В. Г. Лукин, А. Н. Азрилияна, Д. А. Чичуленков, Н. И. Куликов, Ю. В. Бондарева, И. Сорокина, А. М. Кравченко, М. В. Минаева, Н. Н. Хамитов ва дигарон дар шакли асосҳои назариявии таҳқиқӣ инъикос ёфтаанд. Муаммоҳои дороиҳо ва уҳдадорҳои бонкӣ дар асарҳо ва пажӯҳишҳои як қатор олимони ва коршиносони дигари хориҷӣ низ, аз қабили П.С. Роуз ва Э. Рид арзёбӣ гардидааст. Дар адабиёти иқтисодии хориҷӣ ба идоракунии дороиҳои бонкӣ, ҷалби сармоя ва арзёбии сифати дороиҳои бонкӣ диққати махсус зоҳир карда мешавад.

Дарачаи таҳқиқи ин масъала, махсусан дар шароити мураккаби ғайолияти ташкилотҳои қарзии молиявӣ барои ташаккули низомии идоракунии дороиҳои бонкӣ бо мақсади зиёд кардани даромаднокии бонкҳои тиҷоратӣ ва сифати сандуқи қарзӣ, самаранок истифода шудани дороиҳо, баланд бардоштани ҳиссаи сармоягузорӣ, дарёфт намудани сарчашмаҳои иловагии сармоя, паст кардани сатҳи хавфи дороиҳо ва ғайра, зарур мебошад.

Таҷрибаи идоракунии дороиҳои бонкӣ нишон медиҳад, ки ташкилотҳои қарзӣ бинобар зиёд будани хавфҳо наметавонанд талаботи мизочонро дар сатҳи зарурӣ қонеъ гардонанд. Субъектҳои соҳаҳои гуногун дар навбати худ бо

¹ Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» 23.12.2022, [Захираи электронӣ]. Речаи дастрасӣ: <http://www.president.tj/ru/node/29824>

сабаби тағйирёбанда будани вазъи иқтисодӣ ва устувор набудани пардохтпазирии бонкҳо, қобилияти ҷалб намудани қарзҳои дарозмуддатро надоранд. Илова ба он, мушкилоти ба қадри кофӣ надоштани дороиҳои бонкӣ ҳамчун муаммо дар раванди қарздиҳӣ боқӣ мемонад ва бонкҳоро зарур аст баҳри ҷалби сармояи иловагӣ ҳамчун сарчашмаи қарздиҳӣ, чораҳои зарурӣ андешанд.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоихаҳо) ва ё мавзӯҳои илмӣ. Таҳқиқоти анҷомдодаи мо бо санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи бонкӣ, инчунин бо меъёрҳо ва пешниҳодҳои як қатор стратегияву барномаҳои соҳавӣ, ба монанди Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030, Барномаи миёнамӯҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025, Стратегияи миллии фарогирии молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2022-2026, Нақшаи стратегии солимгардонии фаъолияти Бонки миллии Тоҷикистон барои солҳои 2015-2019 робитаи зич дорад. Инчунин мавзӯи диссертатсия бо нақшаи перспективии кори илмӣ – таҳқиқоти кафедраи фаъолияти бонкии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон дар мавзӯи «Муаммоҳои рушди низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар замони муосир ва роҳҳои ҳалли он» пайвастагӣ дорад.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот ин аз ҷиҳати илмӣ – назариявӣ асоснок намудани механизмҳои идоракунии дороиҳои бонкӣ мебошад, ки ин ба ташкилотҳои қарзӣ имконият медиҳад, аз нуқтаи назари истифодаи самаранок ва натиҷабархши захираҳо аз ҳисоби назорати омилҳои дохилию беруна, баландбардории даромаднокӣ, назорати хавфҳо, ташкили ҳисобдорӣ дуруст, назорати молиявӣ ва низоми иттилоотӣ дар вобастагӣ ба технологияи нав дар сатҳи муътадил нигоҳ доштани хароҷотро дошта бошанд.

Вазифаҳои таҳқиқот. Барои ноил шудан ба мақсади гузошташуда, ҳалли вазифаҳои зерин дар назар дошта шудааст:

- муайян намудани масъалаҳои назариявӣю методи ташаккули дороиҳои бонкӣ ва идораи самараноки онҳо дар шароити муосир;
- омӯзиши сарчашмаҳои ташаккули дороиҳои бонкӣ дар сатҳи институтсионалӣ ва таҳлили механизмҳои имконпазири идоракунии онҳо дар шароити муосир;
- санҷиши истифодашаванда будани таҷрибаи хориҷӣ дар самти идоракунии дороиҳои бонкӣ, бо назардошти имкониятиҳои мавҷудаи низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- дарёфти усулҳои муосири баҳодиҳии дороиҳои бонкӣ ва пешниҳоди роҳҳои истифодаи самараноки он дар низоми бонкии милли;
- баррасии тағйиротҳои сифатии идоранамоии дороиҳои бонкӣ ва пешгӯии эҳтимолияти ба вуҷуд омадани хавфҳо ва дар ин замина пешниҳод намудани роҳҳои идоракунии онҳо;
- муайян намудани роҳи пешгирии хавфи пастравии сифати дороиҳои бонкӣ ва дар шароити муосир.

Объекти таҳқиқотро дороиҳои бонкҳои тиҷоратӣ ва механизми идоранамоии он дар шароити муосир, ташкил медиҳанд.

Мавзӯи таҳқиқотро муносибати қарзӣю молиявӣ ташкил медиҳанд, ки дар равандаҳои самаранок идора намудани дороиҳои ташкилотҳои қарзӣю молиявӣ, ки дар бозори бонкӣ амал менамоянд, ба вучуд меоянд.

Фарзияҳои таҳқиқот бар пояи муқаррароте асос ёфтааст, ки идоракунии муносибтарини дороиҳо дар бонк ба тақсими оптималии даромадҳо оварда, ба афзоиши даромадноки ва коҳиши хавфҳо дар фаъолияти боис мегардад. Дар заминаи таҳлилҳо, муқоисакуниҳо ва дигар ҳисобҳои омӯрӣ, риояи принципҳои моделҳои таҳиягардида таҳмин кардан мумкин аст, ки дар ҳолати афзоиши сатҳи дороиҳои бонкӣ устувории низоми бонкӣ таъмин мегардад. Агар ба ҳисоби миёна сатҳи дороиҳои маҷмуии низоми бонкӣ дар ҳади 30% афзоиш дода шавад, ҳаҷми қарзҳои ва дигар амалиётҳои бонкӣ низ афзоиш ёфта, дар натиҷа, ҳадафҳои стратегии соҳавӣ амалӣ мегарданд.

Асосҳои назариявии таҳқиқотро қорҳои илмӣю олимони ватанӣ ва хориҷӣ, ки ба масъалаи идоранамоии дороиҳои бонкӣ ва роҳҳои имконпазири ташаккули он бахшида шудаанд, ташкил медиҳанд. Мазмуни асосии диссертатсия бо принципҳои бунёдии назорати самаранокӣю идоракунии дороиҳои бонкӣ, ки дар адабиёти иқтисодӣю ватанӣ ва хориҷӣ оварда шудаанд, мувофиқат мекунад. Дар ин таҳқиқот методи баҳодиҳӣю дороиҳои бонкӣ ва истифодаи он барои таъмини устувории бонкҳо истифода мешавад. Натиҷаҳои диссертатсия ба рушди минбаъдаи фаъолияти бонкҳо ва тақмили механизми идоракунии дороиҳои бонкӣ мусоидат намуда, метавонанд ба паст шудани сатҳи таъсири як қатор омилҳо ба устувории ташкилотҳои қарзӣю саҳмгузор бошад. Инчунин, асоси назариявии қор аз қоркардҳои таҳқиқотӣ ва фарзияҳои илмӣ дар соҳаи рушди фаъолияти бонкӣ, истифодаи самаранокӣю дороиҳои бонкӣ, механизмҳои идоракунии дороиҳои бонкӣ ва тақмили онҳо, санадҳои меъёрии ҳуқуқӣю Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Бонки миллии Тоҷикистон дар самти фаъолияти бонкӣ иборат мебошад.

Дастовардҳои назарияи бонкӣю ватанӣ ва хориҷӣ дар бораи рушд ва коҳиш додани муаммоҳои дороиҳои бонкӣ, принципҳои асосии назорати самаранокӣю дороиҳои бонкӣ дар доираи меъёрҳои сохторҳои алоҳида оид ба тақмили идоранамоии дороиҳои низоми бонкӣ мебошанд. Ҳамзамон, бо ин дар сатҳи фаъолияти бонкӣ ва тақмили механизмҳои устувории он як қатор қорҳо анҷом дода шуда, методикаи баҳодиҳӣю дороиҳои бонкӣ ва истифодаи он дар таъмини устувории бонкҳо дар ин таҳқиқот истифода гардидаанд. Натиҷаҳои диссертатсия барои рушди минбаъдаи фаъолияти бонкҳо ва тақмили механизми идоракунии дороиҳои бонкӣ, мусоидат карда, таъсири як қатор омилҳоро ба устувории бонкҳо дар сатҳи дохила ва беруна коҳиш медиҳад.

Асосҳои методологӣю таҳқиқот. Дар чараёни таҳқиқот усулҳои таҳлили системавӣ, омӯрӣ-иқтисодӣ, моделсозӣ, абстраксии мантиқӣ, таҳлилу синтез, тарҳрезии иқтисодӣ, таҳлилию қиёсӣ ва мушоҳидаҳо ва мулоҳизаҳои шахсии муаллиф истифода шудаанд.

Сарчашмаи маълумотро маълумотҳои расмии Бонки миллии Тоҷикистон, Ассотсиатсияи бонкҳои Тоҷикистон, маълумотҳои оморӣ Агентии оморӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Бюллетенҳои оморӣ Бонки миллии Тоҷикистон ва ҳамзамон сарчашмаи маълумотҳо аз монографияҳо ва мақолаҳои илмӣ олимони ватанию хориҷӣ ташкил медиҳанд. Инчунин зимни навиштан ва таҳияи диссертатсия, ба сифати сарчашмаи расмӣ аз Паёмҳои солони Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон, ҳисоботи бонкҳои тиҷоратӣ ва сайти расмӣ онҳо, дастурамалу низомномаҳои соҳавӣ, маълумотҳои расмӣ бонкҳои хориҷӣ ва сомонаҳои интернетӣ истифода шудаанд.

Пойгоҳи таҳқиқот. Таҳқиқоти мазкур дар назди кафедраи фаъолияти бонкии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон солҳои 2018-2023 иҷро шудааст.

Навгони илмӣ таҳқиқот. Навгони илмӣ таҳқиқот дар таҳияи муқаррароти назариявӣ ва таҳияи тавсияҳо оид ба такмили усулҳо ва воситаҳои идоракунии дороиҳои бонкӣ мебошад, ки он имкон медиҳад самаранокии тақсмоти захираҳо ва идоракунии онҳо ҳангоми нигоҳ доштани сатҳи кофӣ пардохтпазирӣ ва кам кардани хавфҳо таъмин карда шавад.

Натиҷаҳои тадқиқоти зеринро қайд намудан мумкин аст, ки дорои унсурҳои нави илмӣ мебошанд:

- асосҳои назариявӣ методии ташаккули дороиҳои бонкӣ мушаххас гардида, дар асоси ҷамъбасти натиҷаҳои назариявӣ методии адабиёти мавҷуда таърифи зерини такмилшудаи дороиҳои бонкӣ аз ҷониби муаллиф чунин пешниҳод гардидааст: «дориҳо аз маблағҳо ва сарватҳои иборат мебошанд, ки бонкҳо дар ихтиёри худ доранд ва қисмати аз онҳо аз ҷониби бонк ба таври муваққатӣ ҷалб карда шуда, барои ба роҳ мондани фаъолияти худ ва пешбурди он истифода бурда мешаванд»;

- собит гардидааст, ки вобаста ба мутобиқшавии фаъолияти бонкҳои тиҷоратӣ ба вазъияти тағйирёбандаи иқтисодӣ муносири ҷаҳон зарурияти зиёд намудани дороиҳои низомии бонкӣ ба вуҷуд омадааст, ки дар натиҷа сарчашмаҳои ташаккули дороиҳо, роҳҳои беҳтар гардонидани сифати онҳо, усулҳои муосир ва самараноки баҳодиҳӣ ва роҳҳои дурусти идоранамоеи дороиҳо муайян карда шудаанд;

- таҷрибаи давлатҳои хориҷии дуру наздик вобаста ба ташаккули дороиҳои бонкӣ ва самаранок идора кардани онҳо таҳқиқ гардида, дар натиҷа роҳҳои амалӣ намудани механизм ва методҳои идоракунии дороиҳо пешниҳод гардидааст, ки истифодаи он дар низомии бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон имконпазир мебошад;

- маҷмуи усулҳои муносири баҳодиҳии дороиҳои бонкӣ ва истифодаи самаранокии он таҳия ва тавсияҳои муаллиф дар самти идоракунии самараноки дороиҳои бонкӣ вобаста ба таъсири ҳолати низомии бонкӣ, кифоятӣ, сатҳ ва сифати дороиҳо, таносуби воситаҳои худӣ ва ҷалбкардашуда таҳия карда шуда, роҳҳои таъмини устувории молиявии бонкҳо дар шароити имрӯза пешниҳод гардидааст;

- тағйиротҳои сифатии идоранамоии дороиҳои бонкӣ баррасӣ гардида, механизмҳои асосноки идоракунии самараноки дороиҳои бонкӣ аз нуқтаи назари паст кардани шиддати хавфҳо ва коҳиш додани таъсири омилҳои бухронӣ ба дороиҳо бо ба инобат гирифтани ташаккули дороиҳо, ҳаҷми умумии дороиҳои камарзиш ва даромаднок, сифати дороиҳо аз рӯи бозоргирии онҳо ва эътимоднокии мизочон нисбат ба бонк, пешниҳод гардидааст;

- афзоиш додани дороиҳои бонкӣ ва роҳҳои пайдо намудани сарчашмаҳои ташаккули он дар сатҳи зарурӣ таҳқиқ гардида, вобаста ба самаранок истифодабарии дороиҳо ба самтҳои афзалиятнок ва паст намудани сатҳи таъсири хавфҳо ба онҳо дар шароити номувозинати иқтисодиёт як қатор чораҳои мустаҳкамкунӣ ошкору пешниҳод гардидаанд. Инчунин роҳҳои истифодаи самараноки дороиҳои бонкӣ мавриди омӯзиш қарор гирифта шуда, дурнамои нишондиҳандаҳои таркибии он тавассути модел коркард гардидааст.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

- асосноккунии илмии идоракунии дороиҳои бонкҳои тичоратӣ мавриди баррасӣ қарор гирифта, роҳҳои тақмили механизмҳои асосии идоракунии онҳо дар сатҳи назариявӣ ошкор ва таърифи тақмилшудаи муаллифӣ пешниҳод карда шудааст;

- ташаккули дороиҳои бонкӣ дар сатҳи институтсионалӣ таҳлил гардида, дар натиҷа, заминаҳои ташаккули онҳо дар шароити иқтисодиёти бозорӣ мушаххас карда шудааст;

- таҷрибаи хориҷии идоракунии дороиҳои бонкӣ ва механизмҳои истифодаи ин таҷриба дар Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасию пешниҳод гардидааст;

- усулҳои муосири баҳодихӣ, танзим ва идоракунии дороиҳои бонкӣ аз нуқтаи назари баланд бардоштани сифати дороиҳо таҳқиқ гардида, ба воситаи ин равандҳои самаранок истифода намудани дороиҳо аз тарафи бонкҳои тичоратӣ баррасӣ ва пешниҳод гардидаанд;

- таҳлили динамикии нишондиҳандаҳои низоми бонкӣ ва равандҳои идоракунии дороиҳои бонкӣ гузаронида шуда, ба воситаи он сифати дороиҳои ба талаботҳо ва меъёрҳои шароити имрӯза ҷавобгӯӣ, муайян гардида, механизмҳои асосноки идоракунии самараноки дороиҳои бонкӣ пешниҳод шудаанд;

- усулҳои таъмини суботи молиявӣ ва истифодаи самараноки дороиҳои бонкӣ пешниҳод гардида, дурнамои баъъидол омадани фаъолияти бонкӣ таҳқиқ гардидааст.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот. Натиҷаҳои бадастомадаи таҳқиқот аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Бонки миллии Тоҷикистон, инчунин ташкилотҳои қарзӣ имконият ҳаст ҷиҳати баланд бардоштани даромаднокии дороиҳо ва сафарбарнамоии онҳо ба соҳаҳои даромаднокиашон баланд, истифода гардад.

Бар замми ин маводи таҳқиқотро, метавон дар раванди тадриси фанҳои «Фаъолияти бонкӣ», «Муомилоти пул ва қарз», «Танзим ва назорати бонкӣ», «Баҳогузори фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ» ва амсоли онҳо истифода бурд.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот аз мукамалгардонии идоранамоии дороиҳои бонкӣ тавассути муайянсозии самтҳои сафарбарсозии онҳо ва коркарди концепсияи рушди он иборат аст. Ҳамзамон ҳамаи проблемаҳо ва пешниҳоду таҳлилҳо бо далелу рақамҳои оморӣ, ҳисоботи мақомоту идораҳои дахлдор вобаста ба мавзӯи таҳқиқгардида асоснок карда шудаанд. Ҳамчунин пешниҳоду таҳлилҳои нишондодашуда метавонанд дар сатҳи зарурӣ ба рушди ҳаматарафаи низоми бонкӣ мусоидат намоянд.

Мутобикати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Таҳқиқоти диссертатсионӣ ба сархатҳои зерини шиносномаи ихтисосҳои Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯйи ихтисоси 08.00.07 - Молия, муомилоти пулӣ ва қарз мутобик мебошад: 10.12. Тақмили низоми идоракунии хавфҳои бонкҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон; 10.13. Проблемаҳои арзёбӣ ва таъмини эътимоднокии бонк; 10.14. Коркарди равишҳои арзёбии сандуқи дороиҳои бонкҳои Тоҷикистон ва самтҳои муносибгардонии сандуқи мазкур; 10.16. Системаи мониторинг ва ояндабинии хавфҳои бонкӣ.

Саҳми шахсии докталаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот. Муаллиф дар тавсеаи назарияи бонкдорӣ, дороиҳои бонкӣ ва механизмҳои идоранамоии дороиҳои бонкӣ саҳми муайян гузоштааст. Дар асоси омӯзиши муқаррароти назариявӣ, муаммоҳои ташаккули дороиҳои бонкӣ ва идоранамоии онҳо, ки аз хусусиятҳои рушди иқтисоди миллӣ дар шароити ноустувории молиявии ҷаҳонӣ бармеоянд, омилҳо ва механизмҳои асосии таъмини устувории дороиҳои бонкии кишвар муайян карда шудааст.

Иштироки шахсии докталаб дар ба даст овардани натиҷаҳо аз иштироки мустаким дар ҷамъоварии маълумот, коркарди онҳо, сохторбандӣ, тафсир, таҳлил ва банизомдарорӣ дар ҳамаи марҳилаҳои таҳқиқот, таҳияи тавсияҳои амалӣ оид ба истифодаи маводи ҳамин таҳқиқоти илмӣ дар заминаи таъмини устувории дороиҳои бонкӣ, иборат мебошад.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Натиҷаҳои диссертатсия аз тарафи муаллиф дар конференсияҳои илмию амалии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон, Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ ва дигар ҷамъишҳои илмӣ тариқи мақолаву маърузаҳо муҳокима карда шуда, баҳои мусбат гирифтаанд.

Инчунин санади татбиқ оид ба натиҷаи таҳқиқоти диссертатсионӣ аз тарафи ташкилоти қарзӣ оид ба истифодаи механизмҳои идоранамоии дороиҳои бонкӣ бо мақсади таъмини даромаднокӣ дода шудааст.

Интишорот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия. Хулосаҳо ва муқаррароти асосии диссертатсия аз ҷониби муаллиф дар 17 мақола нашр шудаанд. Аз онҳо 6 мақола дар маҷаллаҳои шомили феҳристи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон нашр гардидааст.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Кори илмӣ аз муқаддима, се боб, нӯҳ зербоб, хулоса, феҳристи адабиёт, ки 135 номгӯйро дар бар мегирад, иборат

мебошад. Маводи кори диссертатсионӣ дар ҳаҷми 184 саҳифаи матни асосӣ, аз ҷумла 5 расм, 14 ҷадвал, 16 диаграмма баён гаштааст.

ҚИСМИ АСОСИИ ТАҲҚИҚОТ

Дар муқаддима мубрамии мавзӯ, сатҳи омӯзиши масъала, ҳадафу вазифаҳои таҳқиқот муайян ва ҷанбаҳои асосии навгони илмӣ ва нуқтаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда асоснок карда шудаанд.

Дар боби аввал – «Асосҳои назариявӣ ва методии идоракунии дороиҳои бонкӣ» асосҳои назариявии низоми бонкӣ, бонк, дороиҳои бонкӣ ва идоранамоии дороиҳои бонкӣ, заминаҳои институтсионалии ташаккули дороиҳои бонкӣ дар замони муосир, инчунин таҷрибаи хориҷии идоракунии дороиҳои бонкӣ ва имконияти истифодаи он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди баррасӣ қарор дода шудаанд.

Рушди бомуваффақияти иқтисодиёти ҳар як кишвар аз низоми бонкӣ вобастагии зиёд дошта, тақозо мекунад, ки дороиҳои бонкҳо кофӣ бошад ва гирдгардиши пулро дар бозори молиявӣ таъмин намояд. Дар раванди рушди иқтисодиёт ташкилотҳои қарзӣ ҳамеша норасоии захираҳои қарзиро мушоҳида менамоянд.

Қайд кардан зарур аст, ки як қатор олимони хориҷию ватанӣ дар таҳқиқотҳои илмӣ худ қисман доир ба дороиҳои бонкӣ ва идоранамоии он гуфта гузаштаанд, ки ба ин олимони иқтисодӣ К.Маркс, Питер С. Роуз, В. Г. Лукин, О. И. Лаврушин, Д.А. Чичуленков, Н. И. Куликов, Ю.В. Бондарева, Ш. Раҳимзода, Н.Н. Хамитов, Ҳ.А. Абдуалимзода, З.М.Мусоева мисол шуда метавонад.

Дар таҳқиқот муаммоҳо ва мушкилотҳои дар назди ташкилотҳои қарзӣ истодаро тасниф намуда, нақши дороиҳои бонкиро дар бартараф намудани он нишон медиҳад. Махсусан иқтисодиёти имрӯза бо назардошти муайянкунии хавфҳо, амалинамоии барномаҳои миллӣ, таҳлили равандҳои рушди иқтисодӣ, таҳияи стратегияҳои рушди соҳавӣ пешгӯинашаванда боқӣ мемонанд ва бонкҳоро зарур аст то сармояи худро ба соҳаҳое, ки ояндашон нисбатан пешгӯишаванда аст, сафарбар намуда, аз он натиҷаи дилхоҳашонро ба даст оранд. Чунки аз рӯи таҷриба он ташкилотҳои қарзие, ки ба ин масъала начандон аҳамияти ҷиддӣ доданд, ба ҳолатҳои вазнини молиявӣ дучор гардиданд.

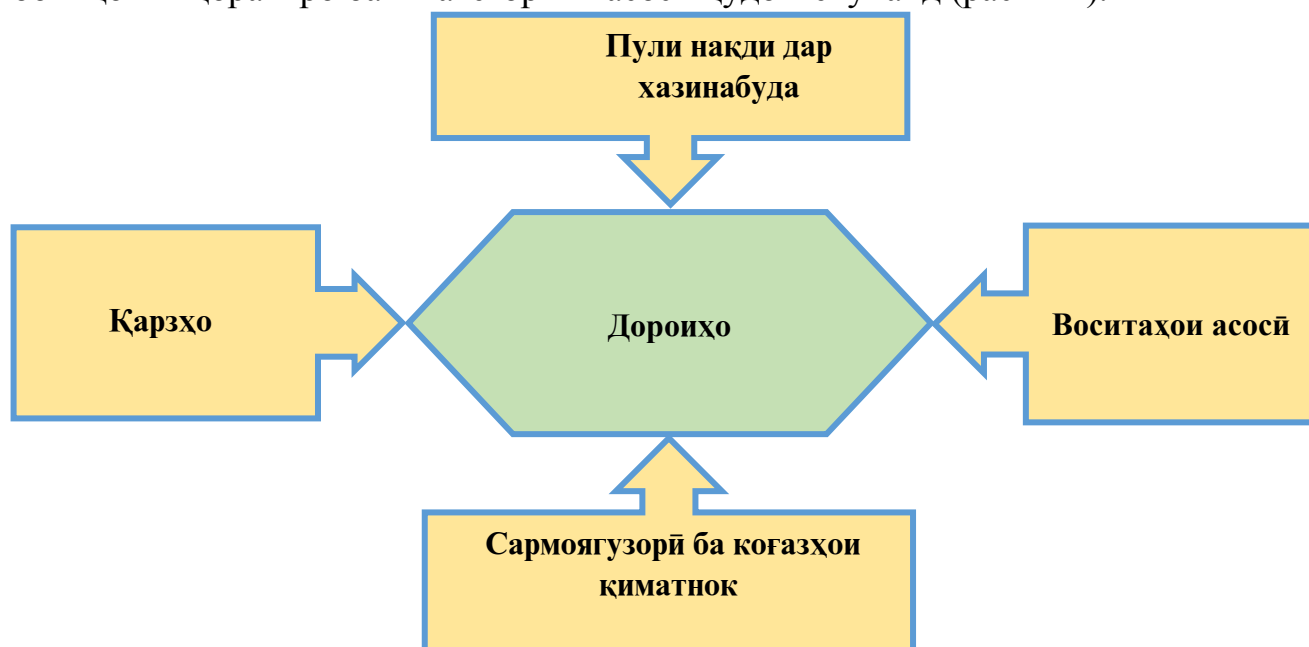
Муаллиф қайд менамояд, ки амалиёти пасивӣ дар муносибат бо амалиёти активӣ нақши аввалиндараҷа ва заруриро мебозад, ки ин барои афзоиш додани ҳаҷми захираҳои бонкӣ муҳим мебошад. Инчунин барои муайян намудани вазъи дороиҳои бонк, пеш аз ҳама сафарбаркунии онҳо ба қадом намуди амалиётҳои активӣ (истифодаи онҳо ба қарзҳои дарозмуддат ё кӯтоҳмуҳлат ва маблағгузориҳо) муайян карда шавад. Идоракунии дурусти онҳо, аз ҷумла муайян кардани роҳҳои ҷалб ва ташкили дороиҳо бо истифода аз уҳдадорӣҳои бонкро талаб мекунад. Зеро маҳз уҳдадорӣҳо яке аз сарчашмаи асосӣ барои ташкили фаъолияти бонк буда, дар робита бо ҷойгиркунии маблағҳо ба амалиёти активӣ, ғоиданокии бонкро муайян мекунанд.

Яъне, уҳдадорӣҳо заминаи асосии захиравии бонк буда, бо ҷалби сармояи худро ҷалбкардашуда захираҳои бонкиро ташкил менамояд ва бо мақсади дар

оянда даромад овардан ва таъмин намудани даромаднокии бонк, онро ба амалиёти активӣ равона месозанд.

Ҳамин аст, ки муҳимияти масъаларо ба инобат гирифта, дар Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 дар нуқтаи “Дар самти баланд бардоштани иқтидор ва рақобатпазирии муассисаҳои молиявӣ ва рушди инфрасохтори бахши молиявӣ” оварда шудааст, ки “-пурзӯр намудани иқтидори низоми бонкӣ тавассути афзоиш додани сармояи он...”.² Яъне, аз ин ҷо маълум кардан мумкин аст, ки Ҳукумати ҷумҳурӣ низ барои баланд бардоштани устувории низоми бонкӣ тавассути иқтидори дороиҳои онҳо таваҷҷуҳи хоса зоҳир намуда, афзоиш додани сармояи онро омили асосии рушди ин соҳа медонад.

Қайд кардан зарур аст, як қатор олимони соҳаи иқтисодӣ аз қабيلي Э. Рид, Р. Коттер, Э. Гил ва Р. Смит оид ба ташаккулёбӣ, ғанӣ гардонидани дороиҳои бонкӣ ва сарчашмаи ғанигардонии он ба назар гирифта, дороиҳои бонкҳои тиҷоратиро ба 4 категорияи асосӣ ҷудо мекунанд (расми 1).

Расми 1. Ҷузъҳои сохтори дороиҳои бонкӣ

Сарчашма: расм дар асоси Рид Э., Коттер Р., Гилл Э., Смит Р. Коммерческие банки: пер. с англ. М.: СП «Космополис», 1991. - С.99. таҳия шудааст.

Чуноне дар расми 1 дида мешавад, дороиҳои бонкиро ба чор гурӯҳи ба ҳам алоқаманд ҷудо мекунанд. Ба гурӯҳи якуми дороиҳо пули нақди дар ихтиёри бонкбуда, аз пули нақди дар хазинабуда, бақияи пули нақд дар суратҳисоби муросилотии бонки марказӣ, бақияи нақд дар суратҳисоби муросилотӣ дар дигар бонкҳо ва маблағҳоеро, ки ҳамчун захираи ҳадди ақал дар суратҳисоби махсуси бонки марказӣ нигоҳ дошта мешаванд, дохил мешавад.

Ба иловаи ин гуфтаҳо дар таҷриба собит шудааст, ки муваффақиятҳои ҳар як бонки тиҷоратиро аз рӯйи гурӯҳбандии дороиҳои он баҳо додан мувофиқи мақсад мебошад, ки ифодаи ин чараёнро дар расми 2 ба таври мушаххас дидан мумкин аст.

² Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030. Душанбе. 2016. Саҳ.71.

Расми 2. Гуруҳбандии дороиҳои бонкӣ

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси адабиётҳои соҳавӣ

Тибқи нишондодҳои расми 2 гуфтан мумкин аст, ки яке аз масъалаи асосӣ дар сатҳи муваффақиятҳои бонкӣ, ин пеш аз ҳама дороиҳои пулӣ ва дороиҳои ғайрипулии он мебошанд, ки тавассути онҳо метавон афзоиши ҷалби сармоя ва дигар амалиётҳои ба он баробарро афзоиш дод.

Инчунин дар диссертатсия қайд мегардад, ки амалиёти пасивӣ амалиётест, ки бо мукамалкунии захираҳои бонкӣ алоқаманд буда, дар натиҷа, бонкҳои тичоратӣ барои ташкили амалиёти активӣ маблағи зарурӣ ҷамъоварӣ менамоянд ва барои ташаккули дороиҳои бонк замина фароҳам меоранд, ки ин равандро дар расми 3 дидан мумкин аст.

Расми 3. Ҷалбкунӣ ва сафарбарсозии дороиҳои бонкӣ

Сарчашма: таҳияи муаллиф.

Аз рӯи расми 3 муайян намудан мумкин аст, ки сарчашмаҳои ташкили захираҳои бонкӣ ҷалби амонату пасандоз, фурӯши коғазҳои қиматнок, сармояи оинномавии бонк, қарзҳо аз бонки марказӣ ва дигар ташкилотҳои қарзӣ, амалиёт дар биржаи фондӣ ва ғайра ба ҳисоб рафта, онҳо барои ба даст овардани фоида ба амалиётҳои активӣ, аз қабилӣ додани қарз ба мизочон ва бонкҳои дигари тижоратӣ, сармоягузорӣ, амалиёт дар бозори фондӣ ва ғайра сафарбар карда мешаванд.

Чи хеле ки дар диссертатсия қайд гардидааст, яке аз самтҳои асосӣ барои дарёфти роҳҳои наву самаранок ин таҳлили таҷрибаи хориҷӣ ба шумор меравад. Бинобар ин барои дарёфти низоми навину самараноки идоракунии дороиҳои бонкӣ ва барои танзими хизматрасонии бонкӣ таҳлили низоми бонкии худро бо низоми бонкии ҷумҳуриҳои ҳамсоя, шарикони рушд ва давлатҳои дигари аз ҷиҳати низоми бонкӣ пешрафта, ба роҳ монда шудааст.

Дар кори илмӣ қайд шудааст, ки таъсири бухрони молиявии солҳои 2007-2008 ба ҳамаи низоми бонкии мамлакатҳо, аз ҷумла ба ИА ва ИДМ низ таъсири худро расонид. Ба ҳисоби миёна, бонкҳои Аврупои Шарқӣ таъсири бухронро нисбат ба бонкҳои кишварҳои ИДМ саҳттар эҳсос кардаанд. Ҳамин тариқ, Қазоқистон ва Украина аз рӯи ин нишондиҳанда дар кишварҳои ИДМ аз бухрон бештар осеб дидаанд.³

Дар диссертатсия алоқамандии низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистонро бо муҳити берунаи иқтисодӣ ва инчунин истифодаи таҷрибаи муваффақи низоми бонкии кишварҳои ҳамсоя аз рӯи имконият дар низоми бонкии худ, мавриди таҳқиқ қарор дода шудааст.

Дар боби дуюм – “Таҳлил ва баҳодиҳии идоракунии дороиҳои бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” бошад, масъалаҳои равандҳои идоракунии дороиҳои бонкӣ ва баҳодиҳии сифати дороиҳо дар шароити муосир, баҳодиҳии динамикии идоракунии самараноки дороиҳои бонкӣ, арзёбии хавфҳои муосири низоми бонкӣ ва таъсири онҳо ба сифати дороиҳо мавриди таҳлил қарор гирифтанд.

Рушди бонки тижоратӣ аз идоракунии дурусти дороиҳо сарчашма гирифта, идоракунии самараноки дороиҳои бонкӣ бидуни идоракунии захираҳо ва пардохтпазирии бонк ғайриимкон аст. Ҳамин тавр, бонкҳои тижоратӣ бо роҳи самаранок истифода бурдани захираҳои молиявӣ даромади максималии худро ба даст меоранд. Дар баробари ин, ташкилотҳои қарзиро зарур аст, ки ҳарчи бештар барои истифодаи дороиҳо кӯшиш намуда, онро ба амалиётҳои фоиданок сафарбар намоянд.

Масъалаи таъмини устуворӣ, босуботӣ ва пешрафти фаъолияти бонкӣ аз дуруст ва самаранок идора намудани дороиҳои бонкӣ, аз ҷумла қисмати асосии он, яъне, сандуқи қарзӣ вобастагии зиёд.

³ Обзор банковского сектора в странах ВЕ и СНГ. Центр макроэкономических исследований Сбербанк, 2012. С.6.

Тибқи таҳлилҳо муайян намудан мумкин аст, ки вазъи низоми бонкӣ ҳарчанд, ки хуб арзёбӣ мегардад, аммо ҳамеша дар зерӣ таҳдиди хатарҳои ногаҳонӣ қарор дорад. Вобаста ба ин, қайд намудан зарур аст, ки талаботҳои аз ҷониби мақомоти назоратии бонкӣ муайянгардида, аз қабili ҳиссаи сармояи худӣ нисбат ба дороиҳо, пардохтпазирии ҷорӣ, ҳадди ниҳойии хавфҳо ва ғайра қатъӣ риоя гардад. Бинобар ин таҳлили нишондиҳандаҳои асосии низоми бонкии дар диссертатсия таҳлилгардида, баҳри муайян намудани ҳолати молиявии ташкилотҳои қарзӣ зарур мебошад.

Ҷадвали 1. - Нишондиҳандаҳои асосии пулии низоми бонкӣ дар солҳои 2014-2021 (бо млн. сомонӣ)

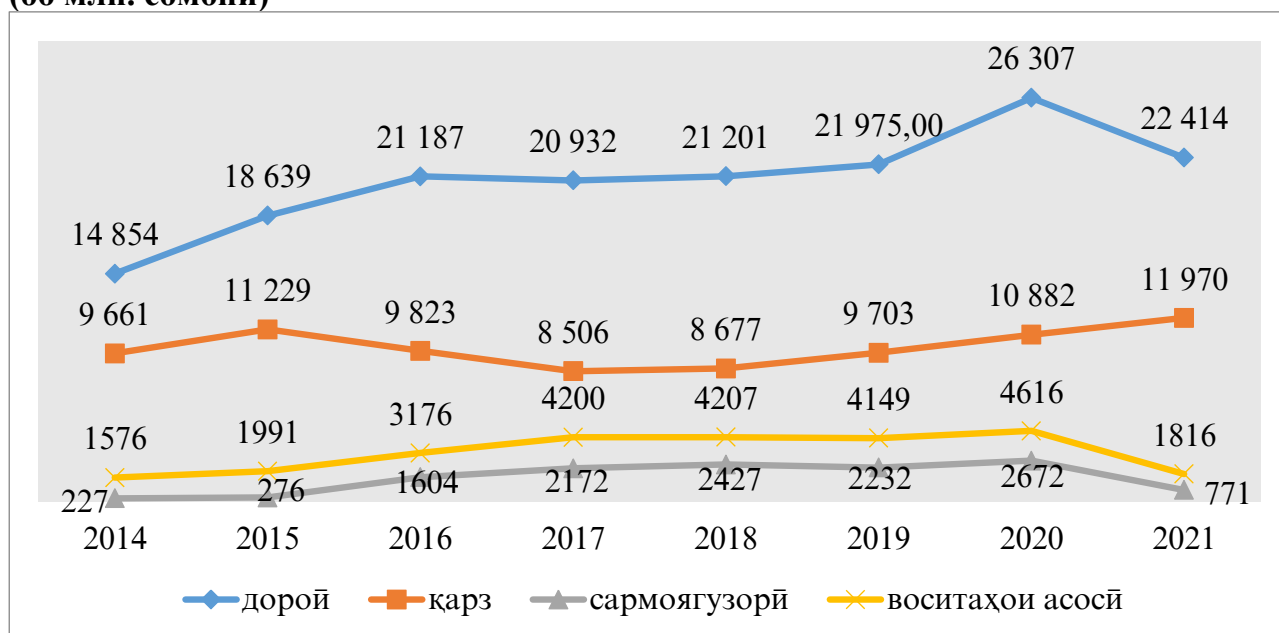
Солҳо	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Тағйирот, %, (+,-), маротиба
Нишондиҳандаҳо									
Дороиҳо	14854	18682	21166	20932	21201	21976	26 307	22 414	50,8%
Қарзҳо	9783	11341	9930	8608	8741	9703	10 965	11 970	22,3%
Сармоягузорӣ	227	276	1604	2172	2427	2232	2672	771	2,4 маротиба
Воситаҳои асосӣ	1576	1991	3176	4200	4207	4149	4616	1816	15%
Дигар дороиҳо	1671	2316	1904	1571	1514	1652	2150	2100	25,6%
Уҳдадориҳо	12 508	16 222	15 690	15207	15287	15749	19 131	17 339	38,6%
Сармоя	2 346	2 417	5 497	5 725	5 913	6 226	7 175	5 075	1,1 маротиба

Сарчашма: ҳисоби муаллиф дар асоси маълумотҳои Бюллетени омили бонкии солҳои 2018, 12 (281), 2019, №12 (293), 2020, №12 (305), 2021, №12 (316).

Тибқи маълумотҳои таҳлилгардидаи ҷадвали 1 муайян намудан мумкин аст, ки нишондиҳандаҳои асосии низоми бонкӣ дар солҳои 2014-2021 тамоили болоравӣ дорад. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки Ҷоизи зиёдшавии дороиҳои низоми бонкӣ нисбат ба соли 2014 50,8%, қарзҳо ба 22,3%, сармоягузорӣ ба 2,4 маротиба, воситаҳои асосӣ ба 15%, уҳдадориҳо ба 38,6% ва сармоя бошад, ба 1,1 маротиба афзоиш ёфтааст, ки ин масъала аз босубот будани Ҷаъолияти бонкҳои тиҷоратӣ ва дигар ташкилотҳои қарзии ғайрибонкӣ гувоҳӣ медиҳад.

Муаллиф қайд менамояд, ки тамоми пешравии низоми бонкӣ аз идоракунии дурусти дороиҳо сарчашма мегирад. Яъне, идоракунии дороиҳои бонкӣ дар ҳамбастагӣ бо дигар нишондиҳандаҳои бонкӣ метавонад самаранок бошад ва дар натиҷа даромаднокӣ ва Ҷоиди бонкро зиёд гардонад. Чи хеле ки дар диссертатсия оварда шудааст, ба таври лозима идора шудани қарз, сармоягузорӣ ва воситаи асосӣ метавонад ба дигар нишондиҳандаҳои бонкии тиҷоратӣ таъсири мусбати худро расонад, ки инро дар диаграммаи 1 дидан мумкин аст.

Диаграммаи 1. Динамикаи тағйироти ҳаҷми дороиҳо, қарзҳо, сармоягузориҳо ва воситаҳои асосӣ дар низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи 2014-2021 (бо млн. сомонӣ)

Сарчашма: ҳисоби муаллиф дар асоси маълумотҳои Бюллетени омили бонкӣ барои солҳои 2018, №12 (281), 2019, №12 (293), 2020, №12 (305), 2021, №12 (316), манбаи электронӣ: www.nbt.tj (санаи мурочиат 3.11.2021).

Рақамҳои дар диаграммаи 1 овардашуда муайян менамояд, ки дороиҳои ташкилотҳои қарзӣ аз ҳисоби нишондиҳандаҳои таркибии худ зиёд шуда истодаанд. Миқдори қарзҳо на он қадар суръати болоравиро касб намуда, дар давоми 8 соли охир 2 млрд сомонӣ боло рафтааст. Ин нишонаи он аст, ки ташкилотҳои қарзӣ ба ғайр аз амалиёти қарзӣ амалиётҳои дигари даромаднокро аз қабili амалиётҳои маблағгузорӣ ва дигар амалиётҳо пайдо намуда, дороиҳои худро ба ин амалиётҳо сафабар менамояд. Дар ҳақиқат дар ин давра сармоягузориҳои ташкилотҳои қарзӣ ва воситаҳои асосии онҳо, яъне, аз соли 2014 то соли 2020 афзоиш ёфтааст. Яъне, сармоягузорӣ аз 227 млн. сомонӣ дар соли 2014 ба 2672 млн. сомонӣ омада расид.

Дар таҳқиқоти илмӣ арзёбӣ намудани сифати дороиҳои бонкӣ масъалаи муҳим ба ҳисоб меравад, ки он яке аз муҳимтарин чораҳои муайян кардани сатҳи эътимоднокии бонк ва дурнамои фаъолияти он мебошад.

Сифати дороиҳо ба фаъолияти устувори бонки тичоратӣ саҳми беандоза дорад. Онро тавассути омилҳои зерин: мутобиқати сохтори дороиҳо бо сохтори уҳдадориҳо аз рӯи муҳлат, пардохтпазирии дороиҳо, даромаднокии дороиҳо, диверсификатсияи амалиётҳои фаъол, ҳаҷм ва таносуби дороиҳои хавфнок ва камарзиш ва нишонаҳои ноустувории дороиҳо, сифати сандуқи қарзӣ, ҳиссаи қарзҳои муҳлати паспардохташон ба таъхирафта, бозоргирии дороиҳо ва ғайра муайян намудан мумкин аст.

Инчунин сифати сандуқи қарзии низоми бонкӣ дар муайян намудани сифати дороиҳои низоми бонкӣ нақши асосӣ дорад. Аз ин рӯ таҳлили он метавонад то кадом андоза пардохтпазир будани дороиҳои низоми бонкӣ, хавфнокӣ ва ҳолати молиявии онро муайян намояд (ҷадвали 2).

Чадвали 2. - Сифати сандуқи қарзии низоми бонкӣ (бо млн. сомонӣ)

Номгӯй/сол	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2021/2014 %, мар.
Сандуқи қарзӣ	9 397	10 955	9 591	8 307	8 426	9 447	10 882	11 650	123,9
Қарзҳои қолабӣ	7 224	6 768	3 894	4 719	4 990	6 712	7 702	9 624	133,2
<i>бо % нисбати маблағи умумӣ</i>	76,88	61,78	40,60	56,81	59,22	71,04	70,78	82,6	9,3 б.ф.
Қарзҳои зери назоратӣ	179	1 305	1 130	557	820	270	634	433	2,4 мар.
<i>бо % нисбати маблағи умумӣ</i>	1,91	11,91	11,78	6,71	9,73	2,86	5,83	3,7	1,79 б.ф.
Қарзҳои ғайриқолабӣ	100	1 128	1 022	537	250	41	234	256	1,6 мар.
<i>бо % нисбати маблағи умумӣ</i>	1,06	10,30	10,66	6,47	2,97	0,43	2,15	2,2	1,14 б.ф.
Қарзҳои шубҳанок	620	219	246	349	458	158	947	36	-5,8 мар.
<i>бо % нисбати маблағи умумӣ</i>	6,60	2,00	2,56	4,21	5,44	1,67	8,70	0,3	-630 б.ф.
Қарзҳои беэътимод	1 273	1 535	3 299	2 143	1 908	2 268	1 365	1 300	102,0
<i>бо % нисбати маблағи умумӣ</i>	13,55	14,01	34,40	25,80	22,65	24,00	12,54	11,2	-2,35 б.ф.

Сарчашма: ҳисоби муаллиф дар асоси маълумотҳои Бюллетени омили бонкии солҳои 2018, 12 (281), 2019, №12 (293), 2020, №12 (305), 2021, №12 (316).

Аз таҳлили чадвали 2 хулоса баровардан мумкин аст, ки ҳиссаи сандуқи қарзӣ, қарзҳои қолабӣ ва ғайриқолабӣ зудтағйирёбанда мебошанд. Яъне, зиёд шудани ҳиссаи қарзҳои ғайриқолабӣ дар ҳаҷми умумии қарз сифати дороиҳои бонкро паст мегардонад ва кам шудани он бошад, нишона аз дуруст идора шудани дороиҳои бонк аст. Қайд кардан зарур аст, ки вобаста ба таъсири бухрони молиявӣ, заиф шудани пардохтпазирии як қатор бонку ташкилотҳои қарзӣ, якбора тағйир ёфтани қурби асъори хориҷӣ нисбат ба пули миллӣ ҳиссаи қарзҳои ғайриқолабӣ дар сандуқи қарзӣ соли 2016 ба ҳадди максималии худ ба 46,9%-и сандуқи қарзӣ баробар гардид. Дар солҳои охир бошад, тамоюли болоравии сандуқи қарзӣ ва қарзҳои қолабӣ нисбат ба қарзҳои ғайриқолабӣ ба чашм мерасанд, ки ин аз босуботии низоми бонкӣ ва истифодаи самараноки дороиҳои бонкӣ шаҳодат медиҳад.

Дар диссертатсия нишон дода шудааст, ки имрӯз дар тамоми кишварҳои ҷаҳон, аз ҷумла дар мамлакати мо масъалаи идоракунии дороиҳо ва назорати хавф, ки ташкилотҳои қарзии молиявӣ бо он рӯ ба рӯ мешаванд, яке аз мушкилоти асосӣ маҳсуб меёбад. Бинобар ин, дар ҳолати риоя накардани қоидаҳои пешгирии хавф, он метавонад ба дороиҳои бонкӣ таъсири зиёд расонида, тамоми нишондиҳандаҳои бонкиро манфӣ намояд.

Ин масъала дар солҳои охир ба низоми бонкӣ таъсири манфии худро расонид, ки онро дар чадвали 3 дидан мумкин аст.

Чадвали 3. - Сохтори низоми бонкӣ дар солҳои 2014-2021 (млн, сомонӣ)

Солҳо	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Тағйирот	
Сохтор									адад	фоиз
Ташкилотҳои қарзии молиявӣ	138	123	104	84	79	75	69	63	-75	45,6
Бонкҳои тижоратӣ	17	17	18	17	17	17	19	14	-3	82,3
Ташкилотҳои маблағгузори хурд	120	106	86	67	62	58	50	49	-71	40,8
-Ташкилотҳои амонатии қарзии хурд	42	39	38	27	25	22	18	18	-24	42,8
-Ташкилотҳои қарзии хурд	42	31	14	7	6	6	5	4	-38	9,5
-Фондҳои қарзии хурд	36	36	34	33	31	30	27	27	-9	75

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси маълумоти сомонии Бонки миллии Тоҷикистон (www.nbt.tj).

Дар ҳақиқат дар асоси маълумоти дар ҷадвали 3 овардашуда муайян намудан мумкин аст, ки пас аз бӯҳрони молиявии солҳои 2015-2016 пардохтпазирии ташкилотҳои қарзии молиявӣ суст шуда, шумораи онҳо кам гардидааст ва рақобат низ дар байни онҳо коста шудааст. Якчанд аз ин ташкилотҳо бинобар дуруст идора карда натавонистани дороиҳо ва уҳдадориҳо ба муфлисӣ омада расиданд. Ҳарчанд ки дар низоми бонкӣ ташкилотҳои қарзии молиявии пардохтпазир ва рақобатпазириашон баланд боқӣ монданд, аммо дар маҷмӯъ он ташкилотҳои қарзии молиявие, ки дар бозори бонкӣ фаъолият карда натавонистанд аз он берун шуда, таъсири манфии худро ба мизочон расониданд. Бинобар ин боварии аксарияти мизочон ба низоми бонкӣ коста гардид, ки бартараф намудани ин камбӯдӣ вақти зиёдро талаб менамояд.

Маълумоти ҷадвалро таҳлил намуда, муайян кардан осон аст, ки аз соли 2014 то соли 2021 зиёда аз 50%-и ташкилотҳои қарзии молиявӣ аз байн рафтанд ва ин тамоюл боз идома дорад. Дар диссертатсия ин масъала аз тарафи муаллиф бодикқат омӯхта шуда, заминаҳои бавучудоии хавфи муфлисшавии ташкилотҳои қарзӣ муайян карда шуданд.

Қайд намудан зарур аст, ки як қатор масъалаҳои мавҷуданд, ки барои ба вучуд омадани хавфҳои низоми бонкӣ шароит фароҳам меоранд. Ба ин мисол шуда метавонанд суст будани механизми идоранамоии пардохтпазирӣ, кам будани боварии аҳли ҷомеа ба бонкҳо, саривақт қонунҳои наамудани талаботи мизочон ба дархости аввалин, рақобати маҳдуд дар байни бонкҳо бо сабаби кам будани шумораи онҳо, суст будани низоми иттилоот дар бораи қарзҳо ва дигар нишондиҳандаҳои бонкӣ, номувофиқатҳои дороиҳо ва уҳдадориҳои бонкӣ ва ғайра мебошанд.

Дар боби сеюм – “Такмили идоракунии дороиҳои бонкӣ ва кам намудани сатҳи пастравии сифати онҳо” бошад, масъалаҳои актуалии ташаккули дороиҳои бонкӣ дар шароити баланд гардидани талабот ба рақамикунонии иқтисодиёт, роҳҳои имконпазирӣ кам намудани хавфи

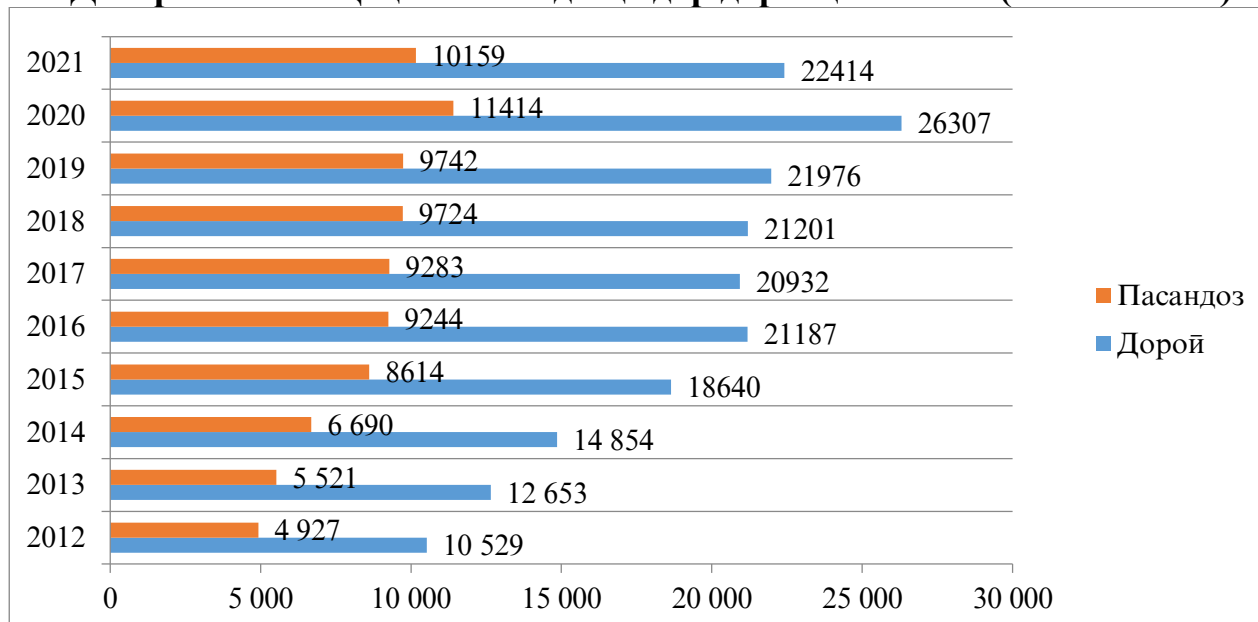
паstrавии сифати дороиҳои бонкӣ дар шароити имрӯза, роҳҳои таъмини устувории молиявӣ ва истифодаи самараноки дороиҳои бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳқиқ гардидааст.

Дар диссертатсия нишон дода шудааст, ки дар солҳои охир дар рушди низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон як қатор пешравиҳо то як андоза ба назар расида, ташаккули дороиҳои бонкӣ низ дар ин давра назаррас мебошанд. Инчунин дар ин марҳила асосҳои қонунгузорӣ ва санадҳои меъёрию ҳуқуқии низоми бонкӣ вобаста ба тағйирёбии шароити иқтисодӣ таҳким бахшида шуданд. Ҳарчанд ки дар баробари ин дигар нишондиҳандаҳои бонкӣ, аз қабili сандуқи қарзӣ, пасандозҳо, сармоя, шумораи мизочон дар ин марҳила афзоиш ёфтанд, проблемаҳои ҳалношуда низ зиёд боқӣ монданд.

Ба андешаи муаллиф, ҷиҳати дастгирии рушди иқтисодиёт дар Тоҷикистон сатҳи қарздиҳӣ ва пасандозгузориҳо ҳаҷман рушд додан лозим меояд. Яке аз масъалаи актуалии ташаккули дороиҳои бонкӣ ин зиёд намудани ҳаҷми қарздиҳӣ ва дар заминаи ин зиёд намудани захираҳои пулӣ ба даромад ва дороиҳои бонкӣ нигаронидашуда мебошад.

Муаллиф қайд менамояд, ки маблағҳои ҷалбшаванда аз қабili амонату пасандозҳои мизочон дар таркиби дороиҳо нақши калидиро мебозад. Дар акси ҳол, яъне дар ҳолати ҷалб карда натавонистани ин маблағҳо, онҳо ҳамчун сармояи беҳаракат дар дасти мизочон нигоҳдорӣ карда мешавад, ки ин ба мизочон, ташкилотҳои қарзӣ ва давлат зараровар мебошанд. Яъне, ҳаҷми пасандозҳо дар дороиҳои низоми бонкӣ пайгирӣ карда, аз тамоюли рушди он огоҳ шудан мумкин аст (диаграммаи 2).

Диаграммаи 2.-Ҳаҷми пасандозҳо дар дороиҳои бонкӣ (млн. сомонӣ)

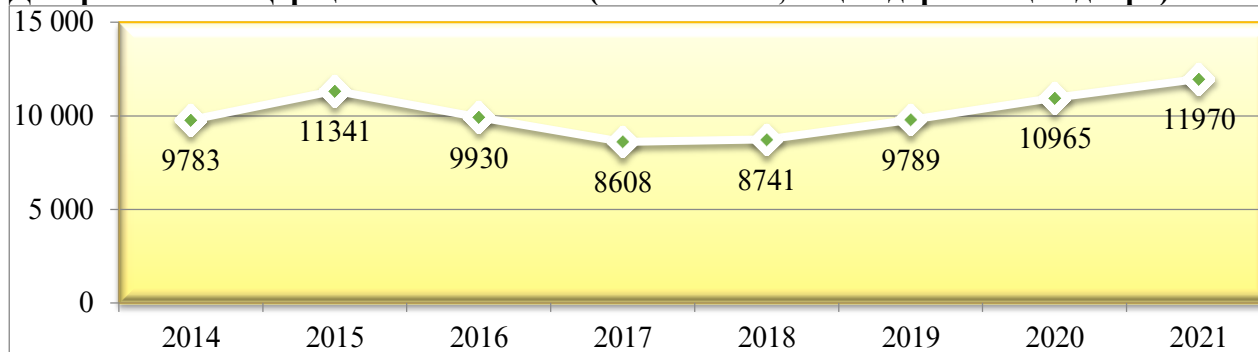
Сарчашма: ҳисоби муаллиф дар асоси маълумотҳои Бюллетени омили бонкии солҳои 2012, №12 (145), 2018, 12 (281), 2019, №12 (293), 2020, №12 (305), 2021, №12 (316).

Аз таҳлили рақамҳои диаграммаи 2 мушоҳида намудан мумкин аст, ки аз оили 2012 то соли 2015 ҳиссаи пасандозҳо ба 74% зиёд гардидаанд, аммо сипас ин тамоюл суръаташро паст намуд. Яъне аз соли 2015 то соли 2021 ин

нишондиҳанда ба 17,9% баробар гардид, ки ин дар давраи рушди низоми бонкӣ тамоман ночиз ба назар мерасад. Ин масъала ба сар задани бухрони молиявие, ки пас аз соли 2014 рух дод ва аз байн рафтани шумораи зиёди ташкилотҳои қарзии молиявӣ дар мамлакат вобастагии зич дорад.

Дар рисола оварда шудааст, ки нокифоя будани захираҳои қарзии бонкҳои тиҷоратӣ сифати сандуқи қарзӣ ва даромаднокии онҳоро коста мегардонад. Яъне, кам будани дороиҳо бонкӣ ва ба қадри зарурӣ ҷалб нагардидани сармоя аз тарафи мизочон ба самти қарздиҳӣ низ таъсири манфии худро ҳатман мерасонад, ки инро дар диаграммаи 3 дидан мумкин аст.

Диаграммаи 3. - Қарзҳои низоми бонкӣ (млн. сомонӣ, бақия дар интиҳои давра)

Сарчашма: ҳисоби муаллиф дар асоси маълумотҳои Бюллетени омили бонкии солҳои 2012, №12 (145), 2018, 12 (281), 2019, №12 (293), 2020, №12 (305), 2021, №12 (316).

Аз таҳлили маълумотҳои диаграммаи 3 бармеояд, ки болоравии тамоюли нишондиҳандаҳои қарзӣ кам ба назар мерасанд. Чунки нишондиҳандаи қарзҳои низоми бонкии соли 2021-ро бо соли 2014 муқоиса намоем, фарқият ҳарчанд мусбат бошад ҳам, танҳо 22%-ро ташкил медиҳад. Бо вуҷуди он ки дар соли 2015 ин нишондод баланд мебошад, аммо бо таъсири бухрони молиявӣ дар солҳои минбаъда (солҳои 2016, 2017, 2018 ва 2019) кам гардидаанд.

Вобаста ба ин масъала Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» аз 21.12.2021 қайд намуда буданд, ки “ба Бонки миллӣ, Бонки давлатии амонатгузори «Амонатбонк» ва дигар ташкилотҳои қарзӣ супориш дода мешавад, ки дар давраи миёнамуҳлат, яъне дар панҷ соли оянда ҷиҳати ҳамасола афзоиш додани ҳаҷми қарзҳо ва дар соли 2026 ба 30 миллиард сомонӣ расонидани ҳаҷми қарздиҳӣ тадбирҳои мушаххас андешанд».⁴

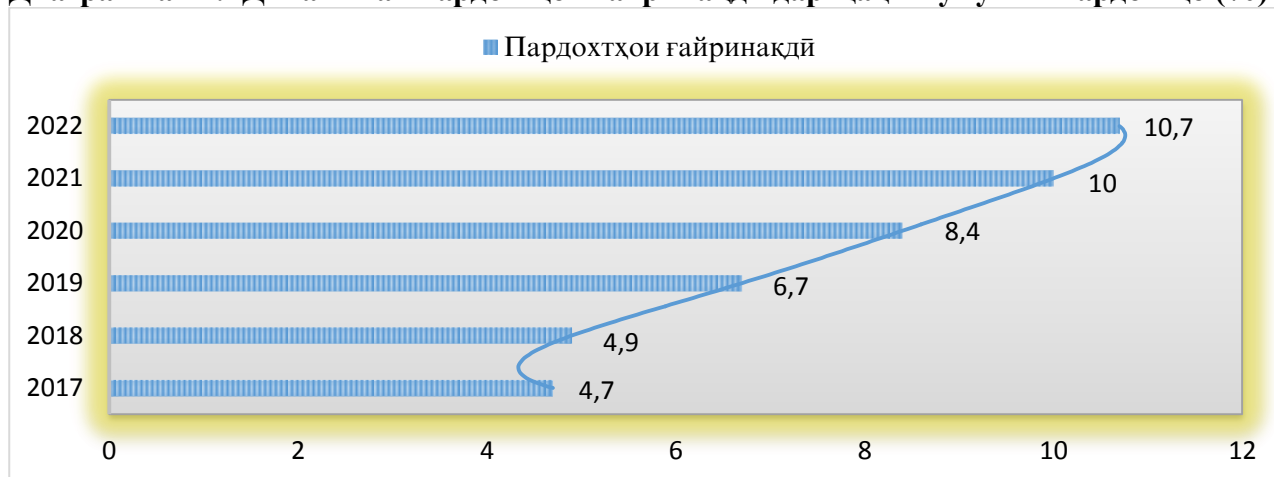
Ин дастури Пешвои миллат дар назди Бонки миллии Тоҷикистон, КВД БА «Амонатбонк» ва ташкилотҳои қарзӣ вазифаҳои зиёдеро мегузорад то дар давраи муайяншуда чораҳои зарурии таъхирнопазир андешида, ҳаҷми қарзҳои бонкиро ба меъёри муайяншуда бурда расонанд. Аммо аз нишондиҳандаҳои дар боло овардашуда муайян намудан мумкин аст, ки онҳо бе дастгирии давлат ин корро ба анҷом расонида наметавонанд. Яъне давлатро зарур аст, ки баҳри рушд додани низоми бонкӣ, паст намудани ғоизи қарзӣ ва зиёд намудани ҳаҷми қарз аз маблағгузори дотатсионӣ истифода намояд. Ин иқдом

⁴ Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ», ш. Душанбе, 21.12.2021.

метавонад ҳам ба бонкҳои тиҷоратӣ, ҳам ба мизочон ва ҳам ба худи давлат манфиат оварда, соҳаҳои хоҷагии халқро низ бо ин роҳ пеш бурдан имконият дорад.

Дар диссертатсия қайд гардидааст, ки бар замми ин ҷалб намудани маблағҳои иловагӣ ва зиёд намудани ҳаҷми қарзҳо ташкилотҳои қарзии молиявиро маҷбур сохт, ки аз амалиётҳои нави технологияҳои электронии молиявӣ васеъ истифода карда, кӯшиш ба харҷ диҳанд то роҳҳои ҷадиди ҷалби сармояро дарёфт карда тавассути он ҷойгиркунӣ ва ҳаракати маблағҳои пулии бадастовардaro пайдо намоянд. Яъне, ташкилотҳои қарзӣ бояд талаботҳо ва тағйиротҳои имрӯзарo ба назар гирифта, аз технологияи навини молиявӣ васеъ истифода намоянд ва хизматрасониҳои худро ҳангоми пешниҳод ба мизочон осон гардонанд. Таҷрибаи давлатҳои пешрафта дар самти низоми бонкӣ собит намуд, ки аксарияти пардохтҳо тавассути муомилоти ғайринақдӣ сурат мегирад ва ин то як андоза дар паст кардани сатҳи хавфҳои, ки ба захираҳои пулӣ ва пардохтпазирии бонкҳо таъсир мерасонад, мусоидат менамояд. Ҳамин аст, ки ин масъала дар сатҳи низоми бонкӣ тамоили зиёдшавиро касб намуда, дар ҳоли рушд қарор дорад, ки ин тамоюлро дар диаграммаи 4 дидан мумкин аст.

Диаграммаи 4.- Динамикаи пардохтҳои ғайринақдӣ дар ҳаҷми умумии пардохтҳо (%)

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси маълумотҳои Рушди бозори қарзҳои пардохтии бонкӣ. URL: <http://www.nbt.tj>. [манбаи электронӣ], (санаи мурочиат 02.01.2023, 01.04.2023).

Вобаста ба нишондиҳандаҳои дар диаграммаи 4 овардашуда маълум мегардад, ки дар ҳақиқат ҳамаи нишондиҳандаҳои таҳлилшаванда зиёд гардида, аз болоравии рушди ин соҳа шаҳодат медиҳанд. Қайд гардидааст, ки ҳиссаи пардохтҳои ғайринақдӣ дар ҳаҷми умумии пардохтҳо аз 4,7% соли 2017 ба 10,7 дар соли 2022 омада расидааст, аммо ин нишондиҳанда то ҳол чандон қаноатмандкунанда нест.

Дар таҳқиқот муаллиф чунин пешниҳод менамояд, ки Бонки миллии Тоҷикистонро зарур аст то кӯшиш намояд дар якҷоягӣ бо ташкилотҳои қарзии молиявӣ баҳри рушди бозори қарзҳои пардохтии бонкӣ ва вусъат додани истифодабарии онҳо ҳангоми пардохти молу хизматрасониҳо тадбирҳои зарурӣ андешад. Чунки дуруст ба роҳ мондани ин намуди хизматрасониҳо ҳавасмандии мизочонро нисбат ба хизматрасонии бонкӣ боло бурда, боварии

мизочонро низ ба бонкҳо зиёд мегардонад ва ин метавонад сарчашмаи асосии чалби сармояи бонкӣ гардад.

Инчунин воситаи дигаре, ки дар оянда метавонад ҳамчун яке аз манбаъҳои асосии чалби сармоя дар бонкҳои мамлакат гардад, ин ҳарчи зиёдтар ба фурӯш баровардани саҳмияҳои бонкҳои тижоратӣ мебошад. Яъне, бонкҳо дар баробари баровардани саҳмия ҳамчун сарчашмаи иловагии чалби сармоя, бояд мизочонро бовар кунонанд, ки аз двиденди саҳмия низ даромад гирифтани мумкин аст. Имрӯз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таваҷҷуҳи мардум ба саҳмия хеле кам буда, онҳо дар бораи саҳмия маълумоте надоранд. Аз ин рӯ, бонкҳои тижоратиро зарур аст, ки бо роҳи реклама ва корҳои фаҳмонидадихӣ дар бораи саҳмия ва манфиати он ба саҳми мизочон расонанд.

Дар диссертатсия пешниҳод менамоям, ки барои ташаккули захираҳои бонкӣ ва баландбардории устувории молиявии бонкҳои тижоратӣ зарур аст, то ба коғазҳои қиматнок табдилдиҳии (секюритизатсияи) дороиҳо ва суғуртақунонии хавфҳои бонкиро аз ҷониби ширкатҳои суғуртавӣ истифода намуд. Инчунин пешниҳод карда шудааст, ки бояд тамоми санадҳои меъёрии ҳуқуқии бонкӣ ба санади меъёрии ҳуқуқии стандартҳои Базелӣ мутобиқ сохта шавад. Ин дар танзим ва назорати бонк саҳми арзанда дошта, устувории бонкҳои давлатҳои аъзо ва ғайриаъзоро тавассути пешниҳодҳои тавсиявии худ ба танзим медарорад. Ин санад дар доираи се стандарт асос ёфтааст, ки ҳар яке аз он самтҳои алоҳидаи бонкиро дар бар мегиранд. Талаботи стандарти Базел I аз муайян кардани сармояи дараҷаи I ва сармояи дараҷаи II, инчунин ҷудо намудани дороиҳо ба панҷ гурӯҳ вобаста ба хавф ва кифоятии сармоя иборат мебошад. Ҳатто як қатор санадҳои меъёрии ҳуқуқии нав, ки бо талаботҳои стандарти Кумитаи Базелӣ, аз он ҷумла, санадҳои алоқаманд бо кифоятии сармоя, таснифи дороиҳо ва идораи хавфҳо, аз ҷумла, хавфҳои қарзӣ, бозорӣ ва амалиётӣ, ҷорӣ кардани тартиботи дохилии арзёбии кифоятии сармоя дар ташкилотҳои қарзӣ ва равандҳои арзёбии назорат мутобиқ қунонида шуданд.

Қайд кардан зарур аст, ки аз тарафи муаллиф модели дурнамои нишондиҳандаҳои асосии бонкӣ, аз қабili модели дурнамои дороиҳои бонкӣ, қарздиҳӣ, сармоя ва уҳдадорихи бонкӣ тартиб дода шудааст. Мувофиқи он то соли 2026 дар ҳолати дуруст ва самаранок идора намудани дороиҳо натиҷаи нишондиҳандаҳо то 30% боло меравад.

ХУЛОСА

Натиҷаҳои асосии илмии диссертатсия:

1. Дар асоси натиҷаи илмию назариявии адабиёт ва сарчашмаҳои омӯхташуда зарурияти мавҷудияти ҳуди низоми бонкӣ асоснок ва хусусиятҳои асосии устувории он муайян гардидааст, инчунин мафҳуми «актив» тасниф ва усулҳои самаранок механизми идоракунии он муайян карда шудаанд. Дар диссертатсия муаллиф асосҳои илмию идоракунии дороиҳои бонкӣ, роҳҳои тақмили механизмҳои асосии идоракунии онҳоро дар сатҳи назариявӣ муайян

намуда, татбиқи таҷрибаи пешқадами хориҷиро дар идоракунии дороиҳо дар муҳити бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон санҷидааст [1-М].

2. Муайян карда шуд, ки нишондиҳандаҳои асосии бахши бонкӣ дар соли 2021 нисбат ба соли 2014 тамоюли мусбат доранд. Таҳлилҳо нишон доданд, ки дар соли 2021 дороиҳои бонкӣ нисбат ба соли 2014 50,8%, қарзҳо 22,3%, сармоягузорӣ 2,4 баробар, воситаҳои асосӣ 15%, уҳдадориҳо 38,6% ва сармояи бонкӣ 1,1 баробар зиёд шудаанд. Ҳамаи ин аз муътадил шудани вазъи ташкилотҳои қарзӣ дар давраи пас аз пандемия шаҳодат медиҳад. Аммо, мушкилоти ҷиддие, аз қабili афзоиши қарзҳои мушкилотдор, паст шудани қобилияти пардохтпазирии муштариён, коҳиши шумори онҳо ва ғайра боқӣ мондааст. Бо вучуди ин, метавон бо боварӣ изҳор кард, ки низоми бонкӣ аз ҳолати бухронӣ раҳо шудааст [5-М].

3. Тамоюли афзоиши дороиҳои ташкилотҳои қарзӣ аз ҳисоби нишондиҳандаҳои сохторӣ ошкор карда шуд, ҳарчанд ҳаҷми қарздиҳӣ чандон афзоиш наёфта бошад ҳам, аммо дороиҳо дар ҳафт соли охир то ба 2 миллиард сомонӣ афзоиш ёфтаанд. Ин дастовард гувоҳӣ медиҳад, ки ташкилотҳои қарзии молиявӣ дар баробари амалиёти қарздиҳӣ, дигар воситаҳои молиявии ғоидаоварро низ ба таври васеъ истифода мебаранд. Масалан, сармоягузори ташкилотҳои қарзӣ аз 227 миллион сомонӣ дар соли 2014 дар соли 2020 ба 2 миллиарду 672 миллион сомонӣ афзуда, дар соли 2021 андак коҳиш ёфта бошад ҳам, дере нагузашта тамоюли худро барқарор кардааст [2-М].

4. Муайян карда шуд, ки дар низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳаҷми дороиҳо нисбат ба ММД дар соли 2007 44,3%-ро ташкил дода, солҳои охир бо суръати афзоиши ММД мувофиқат намекунад ва каме ақиб мондааст. Ҳамин тариқ, дар соли 2021 ин рақам 22,6% буд. Дар солҳои охир, дороиҳои пардохтпазир ба ҳадди ақали 7,3% расид. Сарфи назар аз мушкилот ва проблемаҳои мавҷуда, дороиҳои бонкҳои тижоратӣ дар баробари дигар нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ бо суръати суст афзоиш меёбанд, инчунин дар муқоиса бо суръати афзоиши маҷмуи маҳсулоти дохилӣ ин афзоиш ночиз ба назар мерасад. Дар баробари ин, таъсири низоми бонкӣ дар шароити муосир ба тамоми соҳаҳои муҳими мамлакат, аз ҷумла ба нишондиҳандаҳои муҳими макроиқтисодӣ муайян карда шудааст [4-М].

5. Дар диссертатсия сифати дороиҳои бонкӣ дар асоси меъёрҳо, ба монанди пардохтпазирӣ, хавфнокӣ ва даромаднокӣ муайян карда мешавад. Ошкор карда шуд, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон меъёри қобилияти пардохтпазирии қарзӣ аз ҷониби ташкилотҳои қарзӣ рӯя карда мешавад. Дар соли 2018 ин нишондод 72,3%, соли 2019 67,5%, соли 2020 70,5% ва соли 2021 ба 87,7% расид. Ғайр аз ин, маълум гардид, ки даромаднокии дороиҳо (ROA) 4,5 баробар ва даромаднокии сармоя (ROE) 2,9 баробар афзуд. Дар асоси ин, роҳҳои имконпазир афзоиши он тавассути даромаднокии дороиҳо, диверсификатсияи амалиёти ғайрӣ, сифати сандуқи қарзӣ, пардохтпазирии дороиҳо ва ғайра пешниҳод карда шуданд. [11-М].

6. Дар натиҷаи таҳлили хавфҳои бонкӣ ва дараҷаи таъсири онҳо ба сифати сандуқи қарзии низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон муаллиф муайян кардааст, ки ҳаҷми қарзҳои мушкилот дар сандуқи қарзӣ дар соли 2015 37,8%, дар 2016 - 58,1%, 2017 - 35, 8%, 2018 - 30,3%, 2019 - 26,4% ва соли 2020 - 23,4%-ро ташкил медиҳад. Ҳарчанд ин нишондод дар соли 2021 ба 13,4% расид, аммо то ҳол ба кадри кофӣ қаноатбахш нест. Барои ҳалли ин масъала ҷанбаҳои амалии паст кардани сатҳи хавфҳои бонкӣ ва баланд бардоштани сифати сандуқи қарзӣ бо назардошти шароити муосир таҳия ва пешниҳод карда шуданд [3-М., 6-М].

7. Дар рисола оварда шудааст, ки дар баробари мушкилоти зиёд дар низоми бонкӣ боз як мушкили муҳим – нокифоя будани дороиҳо дар тавозуни бонкҳои тижоратӣ вучуд дорад. Ин нокифоягӣ аз сабаби паст будани сатҳи сармояи худӣ ба вучуд меояд ва нокифоя будани сармояи худӣ ба ҷалби маблағҳои иловагӣ дар ташкилотҳои қарзӣ монеъ мешавад. Аз ин рӯ, дар рисола якҷанд роҳҳои ҷалби сармоя, аз ҷумла ҷалби маблағҳои ғайринакдӣ, вусъат додани фурӯши коғазҳои қиматнок дар байни аҳоли, таваҷҷуҳи сармоягузори хориҷӣ ва ғайра пешниҳод шудааст[12-М].

8. Дар диссертатсия вобаста ба тағйирёбии нишондиҳандаҳои рушди иқтисодӣ ва рушди низоми бонкӣ модели дурнамои дороиҳои бонкӣ таҳия гардида, омилҳои таъсиргузор ба сифат ва ҳаҷми онҳо муайян карда шудааст ва роҳҳои идоракунии муносиби дороиҳо, уҳдадориҳо, сармоя, низоми қарзӣ ва дарёфти манбаъҳои нави ташаккули дороиҳо дар оянда пешниҳод шудааст [8-М].

ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚОТ

Дар асоси таҳқиқоти илмӣ роҳҳои такмили низоми идоракунии дороиҳои ташкилотҳои қарзӣ пешниҳод гардидаанд, ки инҳо мебошанд:

1. Дар асоси таҷрибаи хориҷӣ таҳияи назария ва методологияи идоракунии сифати дороиҳои бонкҳои тижоратӣ ба роҳ монда шавад. Инчунин, сифати дороиҳо тавассути нишондиҳандаҳои махсус дар бонкҳои хориҷӣ муайян гардида, дар ташкилотҳои қарзии ҷумҳурӣ истифода карда шавад;

2. Зиёд кардани амалиётҳои бонкӣ ва сафарбарсозии дороиҳои бонк ба амалиётҳои гуногун, ки дар натиҷа вобастагии даромаднокии бонк аз як амалиёт кам мегардад, ба мақсад мувофиқ аст;

3. Бонкҳо дастрасии қарзро ба мизочон боз ҳам осон (аз қабилӣ дар муҳлати кӯтоҳтарин ва бо ҳуҷҷатгузориҳои осон дастрас намудани қарз) гардонанд, ки ин таваҷҷуҳи мизочонро ҷалб намуда, шумораи онҳоро зиёд мегардонад;

4. Ташкили шӯъбаи қарздиҳии сайёр аз тарафи ташкилотҳои қарзӣ дар минтақаҳои деҳоти Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади таъмини аҳолии деҳот бо қарзҳо хурд ва ҳамчунин, ҷалби сармояи иловагӣ ва мизочон;

5. Дастгирии ташкилотҳои қарзии молиявӣ аз тарафи давлат тавассути дотатсияҳои бучетӣ ҷиҳати боло бардоштани иқтисоди қарздиҳӣ ва ба ин восита баланд бардоштани нишондиҳандаҳои макроиктисодӣ;

6. Тавсия ба Бонки миллии Тоҷикистон оид ба ташкили агентҳои махсуси рейтингӣ, ки ташкилотҳои қарзиро дар номинатсияҳои гуногун - аз рӯйи дороиҳо ва истифодаи самараноки онҳо, аз рӯйи ҷалби уҳдадорихо, аз рӯйи хизматрасонии босифат, аз рӯйи даромадноки, аз рӯйи нишондиҳандаҳои сандуқи қарзӣ, аз рӯйи ҷалби мизочон ва шумораи онҳо, аз рӯйи кормандони баландихтисос ва ғайра баҳогузорӣ намоянд.

7. Ташкили сохтори махсуси идоракунии қарзҳо бо номи «Шӯбаи назорати қарзҳо ва маълумотдиҳӣ» барои назорати мақсаднок истифода шудани қарзҳо, ҳолати молиявии мизочон, масъалаҳои ҳалталаби онҳо ва зич намудани робитаи мизочон бо бонк оид ба гирифтани маълумот доир ба қарз ва ҳалли яққояи проблемаҳои қарзие, ки дар раванди истифодаи он ба вучуд меоянд.

ИНТИШОРОТИ ДОВТАЛАБ АЗ РҶЙИ МАВЗУЪ

Мақолаҳо дар маҷаллаҳои тақризшаванда:

[1-М]. Аҳадов И.Қ. Асосҳои назариявии идоракунии ва танзими дороиҳои бонкӣ [Матн]/ И.Қ. Аҳадов. // Паёми молия ва иқтисод. 2021. № 3 (27). С. 148-154. ISSN 2663 – 0389.

[2-М]. Аҳадов И.Қ. Заминаҳои ташаккули дороиҳои бонкӣ дар шароити иқтисодиёти бозорӣ [Матн]/ И.Қ. Аҳадов. // Паёми молия ва иқтисод. 2021. № 4-1 (29). С. 219-226. ISSN 2663 – 0389.

[3-М]. Аҳадов И.Қ. Роҳҳои имконпазири коҳиш додани хавфи дороиҳои бонкӣ дар шароити имрӯза [Матн]/ И.Қ. Аҳадов, А.М. Мирзоев // Паёми молия ва иқтисод. 2022. № 4/2 (34). С. 98-106. ISSN 2663 – 0389.

[4-М]. Аҳадов И.Қ. Идоракунии дороиҳои бонкӣ ва муайян намудани сифати онҳо дар шароити муосир [Матн]/ И.Қ. Аҳадов, Р.Ш. Саёраева // Паёми ДМТ. - 2023. -№6. – С.113-120. ISSN 2413 – 5151.

[5-М]. Аҳадов И.Қ. Баҳодиҳии идоракунии самараноки дороиҳои бонкӣ [Матн]/ И.Қ. Аҳадов, Ш.Қ. Хайрзода// Паёми ДДТТ. - 2023. -№2/1 (46) – С.144-153. ISSN 2308 – 054X.

[6-М]. Аҳадов И.Қ. Арзёбии хавфҳои муосири бонкӣ ва таъсири онҳо ба сифати дороиҳо [Матн]/ И.Қ. Аҳадов, Ш.Қ. Хайрзода // Паёми молия ва иқтисод. 2023. № 1 (35). С. 21-31. ISSN 2663 – 0389.

Дар дигар нашрияҳо:

[7-М]. Аҳадов И.Қ. Идораи дороиҳои бонкӣ дар малакатҳои хориҷӣ ва истифодаи таҷрибаи он дар низоми бонкии кишвар [Матн] / И.Қ. Аҳадов // Маводи конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ дар мавзуи «Тоҷикистон дар низоми муосири муносибатҳои молиявӣ-қарзии байналхалқӣ», 26-уми ноябри соли 2021 - Душанбе, ДДМИТ, 2021 – саҳ. 592.

[8-М]. Аҳадов И.Қ. Роҳҳои ҷалби сармояи иловагӣ дар ташкилотҳои қарзӣ [Матн] / И.Қ. Аҳадов, Ш.Сайёраева // Маводи конференсияи илмӣ-амалии

байналмилалӣ дар мавзуи «Арзёбии ҳолати фаъолияти соҳибкории хурду миёна дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», бахшида ба Солҳои рушди саноат 2022-2026, 6-уми майи соли 2023 - Душанбе, ДДМИТ, 2023 – С. 119 – 124.

[9-М]. Аҳадов И.Қ. Истифодаи таҷрибаи хориҷии идоранамоии дороиҳои бонкӣ дар низоми бонкии кишвар [Матн] / И.Қ. Аҳадов // Маводи конференсияи байналмилалӣ илмӣ амалӣ дар мавзӯи «Механизмҳои таъмини устувории молиявии ташкилотҳои қарзӣ дар шароити саноатикунӣ ва иқтисодиёти инноватсионӣ», 10 – феввали соли 2023 - Душанбе, ДМТ, 2023. – С. 384 – 390.

[10-М]. Аҳадов И.Қ. Таъсири хавфҳо ба рушди зихираҳо ва дороиҳои бонкӣ [Матн] / И.Қ. Аҳадов // Маҷмуи маводи конференсияи илмӣ – амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзуи «Механизми татбиқи сиёсати баҳисобгирӣ муҳосибӣ дар шароити индустриализунонии малакат: воқеият ва дурнамо», 23 – уми октябри соли 2021 - Душанбе, ДДМИТ, 2021- С.308 – 313.

[11-М]. Аҳадов И.Қ. Идоракунии дороиҳои бонкӣ ва баҳодиҳии сифати онҳо [Матн] / И.Қ. Аҳадов // Маҷмуаи мақолаҳои конференсияи илмӣ – назариявии ҳайати профессорон, устодон ва донишҷӯёни Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон бахшида ба 30 - солагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Солҳои рушди деҳот, сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ (2019-2021), 12-17 апрели соли 2021 – Душанбе, ДДМИТ, 2021- С.268 – 271.

[12-М]. Аҳадов И.Қ. Моҳияти дороиҳои бонкӣ ва сарчашмаҳои ташаккули он [Матн] / И.Қ. Аҳадов. // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ дар мавзуи «Вазъи низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи пандемияи коронавирус (COVID-19)», Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ, 11-уми декабри соли 2021. - Душанбе: «Наشريёти муосир», 2021. – С. 167 – 170.

[13-М]. Аҳадов И.Қ. Таҳдиди хавфҳо ба дороиҳои бонкӣ ва идоранамоии он дар шароити имрӯза [Матн] / И.Қ. Аҳадов, А.М. Мирзоев// Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявӣ дар мавзуи «Ташаккули баҳши молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва нақши он дар рушди устувори иқтисоди миллӣ», Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ, 17-уми декабри соли 2022. – С.178-182. ISBN 978-999985-52-20-4.

[14-М]. Аҳадов И.Қ. Роҳҳои коҳиш додани хавфи дороиҳои бонкӣ дар шароити имрӯза [Матн] / И.Қ. Аҳадов, С.С. Шарбатов // Маҷмуаи мақолаҳои конференсияи илмӣ –амалӣ бахшида ба Рӯзи кормандони мақомоти молия дар мавзуи “Муаммоҳои инкишофи низоми молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити гузариш ба иқтисодиёти индустриалӣ - инноватсионӣ”. ш.Душанбе. 6-уми декабри соли 2022, саҳ.189.

[15-М]. Аҳадов И.Қ. Баҳодиҳии сифати дороиҳои бонкӣ дар шароити имрӯза [Матн] / И.Қ. Аҳадов // Маводҳои конференсияи илмӣ – назариявии ҳайати профессорон, устодон ва донишҷӯёни Донишгоҳи давлатии молия ва

иқтисоди Тоҷикистон бахшида ба Солҳои рушди саноат (2022-2026), 18 – 23 апрели соли 2022 - Душанбе, ДДМИТ, 2022- С.105 – 108.

[16-М]. Аҳадов И.Қ. Таъсири хавфҳо ба дороиҳои бонкӣ ва роҳҳои имконпазири кам намудани он [Матн] / И.Қ. Аҳадов // Маводҳои конференсияи илмӣ – амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Рушди низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити муосир: муаммоҳои рушд ва роҳҳои ҳалли онҳо», 11-уми март соли 2023 - Душанбе, ДДМИТ, 2023- С.113 – 119.

[17-М]. Аҳадов И.Қ. Таҷрибаи хориҷии идоракунии дороиҳои бонкӣ ва истифодаи он дар бонкҳои тижоратии мамлакат [Матн] / И.Қ. Аҳадов // Маводҳои конференсияи илмӣ – амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Рушди низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити муосир: муаммоҳои рушд ва роҳҳои ҳалли онҳо», 11-уми март соли 2023 - Душанбе, ДДМИТ, 2023. – С.86 – 91.

**ТАДЖИКСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ФИНАНСОВО-
ЭКОНОМИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ**

На правах рукописи

УДК: 336.71. (375,3)

АХАДОВ ИСМАТИЛЛО КАЮМОВИЧ

**СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ
БАНКОВСКИМИ АКТИВАМИ В РЕСПУБЛИКЕ
ТАДЖИКИСТАН**

АВТОРЕФЕРАТ

**диссертации на соискание ученой степени
кандидата экономических наук по специальности
08.00.07 – Финансы, денежное обращение и кредит**

Душанбе, 2024

Диссертация выполнена на кафедре банковской деятельности Таджикского государственного финансово-экономического университета

Научный руководитель: **Хайрзода Шукрулло Курбонали** - доктор экономических наук, доцент, ректор Дангаринского государственного университета

Официальные оппоненты: **Умаров Ходжамахмад** - доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры экономической географии и туризма Таджикского национального университета

Бобоев Нозимджон Мансурович - кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры финансов и налогов экономического факультета Худжандского государственного университета имени академика Б. Гафурова

Оппонирующая организация: **Российско-Таджикский (Славянский) университет**

Защита состоится «15» марта 2024 года в 13:00 часов на заседании диссертационного совета 6D.KOA-014 при Таджикском государственном финансово-экономическом университете по адресу: 734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Нахимова, 64/14. E-mail: faridullo72@mail.ru; телефон ученого секретаря +992 935730010.

С диссертаций и авторефератом можно ознакомиться в научной библиотеке Таджикского государственного финансово-экономического университета и на официальном сайте www.tgfeu.tj

Автореферат разослан «___» _____ 2024 года

**Ученый секретарь
диссертационного совета,
кандидат экономических наук**

Убайдуллоев Ф.К.

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. В динамичной и конкурентной экономической среде, управление активами банков связано с эффективностью управления ресурсами и использованием средств, в плане прибыльности, ликвидности, достаточности капитала, а также соблюдения правил и инструкций главного регулятора. В последнее время банковское дело стало более сложным из-за быстрого развития технологий, экономического развития, разнообразия банковских операций и усиления конкуренции или интеграции между финансовыми учреждениями. Таким образом, успех банка, помимо управления другими переменными, особенно в нестабильных экономических условиях, зависит от качества управления его активами и пассивами.

Сегодня без преувеличения можно сказать, что передовая система банковского менеджмента в первую очередь исходит из грамотного управления банковскими активами, от которого зависит вся прибыльность и финансовая устойчивость коммерческих банков. С другой стороны, частые финансовые кризисы, глубоко затрагивающие банковскую систему, лишняя раз подчёркивают уязвимость банковского дела перед современными рисками и угрозами. Современная банковской система, сама по себе настолько чувствительно и чутко реагирует к этим вызовам, что является индикатором экономического настроения общества, поэтому она играет очень важную роль в экономической системе страны и оказывает значительное влияние на регулирование экономических отношений общества. Также, исходя из важности правильного распределения банковских ресурсов, управление активами в текущих меняющихся экономических условиях является ключевым элементом успеха банков и других финансовых учреждений.

Управление активами включает в себя набор технических инструментов и методов принятия решений, которые учитывают создание стоимости для заинтересованных сторон и с целью контроля рисков. Одной из основных задач финансового менеджмента банков является управление активами и пассивами с целью создания большей стоимости за счет максимизации прибыли и минимизации риска в связи с необходимостью соблюдения конкретных правил. Поэтому, чтобы повысить свою прибыльность, банки должны оптимизировать свои активы и пассивы при условии надлежащего надзора и принятия соответствующих мер.

Важность управления активами заключается также в том, что банки являются финансовыми учреждениями, которые должны создавать баланс между денежными ресурсами и активными операциями, возникающими в результате их деятельности, чтобы они могли не только поддерживать стоимость активов, но и повышать эффективность ресурсов и обеспечить свою финансовую устойчивость.

Исходя из этого, в Послание Лидера нации, Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона отмечено, что «... вопрос

своевременного обеспечения нужд экономики на финансирование, в особенности на кредитование, должен всегда находиться в центре деятельности финансово-банковской системы страны. Потому что насколько банки и кредитные организации будут больше предоставлять населению и хозяйственным субъектам кредиты, настолько ускоренно будут развиваться социально-экономические сферы и улучшаться качество жизни населения».⁵

Успешное применение управления активами в экономической среде Республики Таджикистан требует разработки и применения новых инструментов, увеличения свободы действий и принятия решений руководством банка. Увеличение остатков денежных средств у кредитных организаций, огромные суммы кредитов с просрочкой погашения, банковский процентный риск и давление на прибыльность требуют, чтобы управление активами осуществлялось систематическим и целенаправленным образом в банках страны. Все это обуславливает актуальность и своевременность настоящего исследования.

Степень изученности научной темы. После обретения независимости Республики Таджикистан проблемы банковской системы, активов и банковских обязательств находятся в центре внимания Правительства страны и ученых-экономистов, особенно видных финансистов. Немаловажный вклад в исследовании вопросов развития банковской системы в условиях финансовой нестабильности, совершенствования денежного обращения, возникновения финансовых источников, развития банковских кредитов, микрофинансирования, повышения финансовой устойчивости банковской системы внесли отечественные ученые, такие как: Ш. Рахимзода, Б.М. Шарипов, Ш. К. Хайрзода, У.С. Хикматов, Х. А. Абдуалимзода, С. С. Мирзоев, С. Дж. Махшулов и др.

Теоретические проблемы банка и банковской системы нашли отражение в форме теоретико-исследовательских основ в исследованиях зарубежных ученых, таких как: О.И. Лаврушин, Л. Г. Ефимова, Е. А. Кашеева, В. Г. Лукин, А. Н. Азрилияна, Д. А. Чичуленков, Н. И. Куликов, Ю. В. Бондарева, И. Сорокин, А. М. Кравченко, М. В. Минаева, Н. Н. Хамитов и других. Проблемы банковских активов и пассивов были оценены в работах и исследованиях ряда других зарубежных ученых и экспертов, таких как П.С. Роуз и Э. Рид. Во внешнеэкономической литературе особое внимание уделяется управлению банковскими активами, привлечению капитала и оценке качества банковских активов.

Исследование указанного вопроса в сложных условиях функционирования кредитно-финансовых организаций необходимо для формирования системы управления банковскими активами с целью повышения прибыльности

⁵ Послание Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики», 23.12.2023. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.prezident.tj/ru/node/29824>

коммерческих банков и качества кредитного портфеля, эффективного использования активов, повышении доли инвестиций, поиска дополнительных источников капитала, снижении уровня риска активов и т.д.

Опыт управления банковскими активами показывает, что кредитные организации не могут удовлетворить потребности клиентов на должном уровне из-за высокого риска. Субъекты различных отраслей, в свою очередь, неспособны привлекать долгосрочные кредиты из-за изменчивости экономической ситуации и неустойчивой платежеспособности банков. Кроме того, проблема недостаточного обладания банковскими активами остается острой в процессе кредитования, и банкам необходимо принять необходимые меры для привлечения дополнительного капитала в качестве источника кредитования.

Связь исследования с программами и научными темами. Проведенное исследование тесно связано с нормативно-правовыми актами Республики Таджикистан в банковской сфере, а также с предложениями ряда отраслевых стратегий и программ. В частности, Национальной стратегии развития Республики Таджикистан на период до 2030 года, Программы среднесрочного развития Республики Таджикистан на 2021-2025 годы, Национальной стратегии финансового охвата Республики Таджикистан на 2022-2026 годы, Стратегического плана оздоровления деятельности Национального банка Таджикистана на 2015-2019 годы. Также тема диссертации связана с перспективным планом научно-исследовательских работ кафедры банковского дела Таджикского государственного финансово-экономического университета: «Проблемы развития банковской системы Республики Таджикистан в современных условиях и пути их решения».

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИССЛЕДОВАНИЯ

Цель исследования заключается в научно-теоретическом обосновании механизма управления активами, позволяющей кредитной организации вести низкие альтернативные издержки с точки зрения эффективности и результативного использования ресурсов за счет контроля внутренних/внешних факторов, повышение доходности, контроля рисков, создание соответствующего учета, финансового контроля и информационных систем в соответствии с новыми технологиями.

Задачи исследования. Поставленная цель предполагает решение нижеследующих задач:

- определить теоретико-методические вопросы формирования банковских активов и их эффективного управления в современных условиях;
- изучить источники формирования банковских активов на институциональном уровне и проанализировать возможные механизмы их управления в современных условиях;

- проверить применимость зарубежного опыта в области управления банковскими активами с учетом имеющихся возможностей банковской системы Республики Таджикистан;
- выявить современные методы оценки банковских активов и предложить способы их эффективного использования в национальной банковской системе;
- рассмотреть качественные управленческие сдвиги в банковских активах, предугадать вероятность возникновения рисков и предложить на этой основе способы их управления;
- определить способы предотвращения рисков снижении качества активов в коммерческих банках в современных условиях.

Объектом исследования являются активы коммерческих банков и механизм их управления в современных условиях.

Предметом исследования являются кредитно-финансовые отношения, возникающие в процессе эффективного управления активами кредитных финансовых организаций, действующих на рынке банковских услуг.

Гипотеза исследования базируется на предположениях о том, что оптимальное управление активами в банке приведет к оптимальному распределению ресурсов, что обуславливает увеличению доходности и снижению рисков в банковском деле. На основе анализов, сравнений и других статистических расчетов, следования принципам разработанных моделей можно предполагать, в случае повышения уровень банковских активов обеспечивается стабильность банковской системы. Если в среднем уровень роста совокупных активов банковской системы увеличится на 30%, объем кредитования и других банковских операций также увеличится, в результате чего будут реализованы отраслевые стратегические цели.

Теоретические основы исследования составляют научные работы отечественных и зарубежных ученых, посвященные проблемам управления банковскими активами и возможных путей их формирования. Основное содержание диссертации согласуется с фундаментальными принципами контроля эффективности управления банковскими активами, изложенными в отечественной и зарубежной экономической литературе. В настоящем исследовании использована методика оценки банковских активов и ее использования для обеспечения устойчивости банков. Результаты диссертации способствуют дальнейшему развитию деятельности банков и совершенствованию механизма управления банковскими активами, они могут содействовать в снижении уровня влияния ряда факторов на устойчивость кредитных организаций. Также теоретическую основу работы составляют научно-исследовательские разработки и научные гипотезы в области развития банковской деятельности, эффективного использования банковских активов, механизма управления банковскими активами и их совершенствования, нормативно-правовые акты Республики Таджикистан и Национального банка Таджикистана о банковской деятельности.

Методологические основы исследования. В процессе исследования применялись методы системного, экономико-статистического анализа, моделирования, логической абстракции, синтеза, экономического проектирования, сопоставления, личные наблюдения и суждения автора.

Источниками информации являются официальные данные Национального банка Таджикистана, Ассоциации банков Таджикистана, статистические данные Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан, статистические бюллетени Национального банка Таджикистана, а также данные из монографий и научных статей отечественных и зарубежных ученых. Также в ходе написания и разработки диссертации в качестве официального источника использовались ежегодные Послания Лидера нации, Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона, отчеты коммерческих банков и их официальных сайтов, отраслевые инструкции и положения, официальные данные иностранных банков и интернет-сайтов.

Исследовательская база. Данное исследование проводилось на базе кафедры банковского дела Таджикского государственного финансово-экономического университета в 2018-2023 годы.

Научная новизна исследования. Научная новизна исследования заключается в разработке теоретических положений и выработке рекомендаций по совершенствованию методов и инструментов управления банковскими активами, что позволяет обеспечить эффективность распределения ресурсов и управления ими при сохранении достаточного уровня ликвидности и минимизации рисков.

Можно выделить следующие результаты исследования, которые имеют элементы научной новизны:

- определены основы теоретико-методическое формирование банковских активов на основе итогов теоретико-методических результатов существующей литературы выдвинуто следующее авторское определение: «активы состоят из денежных средств и ценностей, которые банки имеют в своем распоряжении, а часть из них временно привлекается банком и используется для создания и продвижения его деятельности».

- доказано, что в связи с адаптацией деятельности коммерческих банков к меняющейся ситуации современной мировой экономики возникла необходимость увеличения активов банковской системы, в силу этого определены источники формирования активов, пути совершенствования их качества, современные и эффективные методы оценки и способы управления активами;

- исследован опыт стран ближнего и дальнего зарубежья по формированию банковских активов и их эффективному управлению, предложены пути применения механизма и методов управления активами, которые могут быть использованы в банковской практике в Республике Таджикистан;

- разработаны совокупность современных методов оценки банковских активов и их эффективного использования и сформулированы рекомендации автора по совершенствованию управления активами банка, связанные с влиянием состояния банковской системы, достаточности активов, их уровня и качества, соотношения собственных и привлеченных средств, предложены пути обеспечения финансовой устойчивости банков в современных условиях;

- обсуждены качественные изменения в управлении банковскими активами, раскрыты основные механизмы эффективного управления банковскими активами с точки зрения снижения интенсивности рисков и влияния кризисных факторов с учетом их формирования, общей суммы малоценных и рентабельных активов, их качества с учетом ликвидности и доверия клиентов по отношению к банку;

- исследованы пути увеличения банковских активов и источников их формирования, выявлены и предложены приоритетные направления и эффективные меры по их укреплению, снижению уровня подверженности рискам в условиях экономического дисбаланса, изучены пути эффективного использования активов банка и разработана перспективная модель его составных показателей.

Положения, выносимые на защиту:

- научно обосновано управление активами коммерческих банков, выявлены пути совершенствования основных механизмов их управления на теоретическом уровне и усовершенствовано авторское опеределение;

- проанализировано формирование банковских активов на институциональном уровне, определены предпосылки для формирования банковских активов в условиях рыночной экономики;

- изучен и представлен зарубежный опыт управления банковскими активами и механизмы применения этой практики в Республике Таджикистан;

- рассмотрены современные методы оценки, регулирования и управления банковскими активами с точки зрения повышения качества активов и предложено эффективное использование активов коммерческими банками;

- определено качество активов, отвечающих сегодняшним требованиям и критериям, проведён динамический анализ показателей банковской системы и процессов управления банковскими активами, предложены основные механизмы эффективного управления банковскими активами;

- представлены способы обеспечения финансовой стабильности и эффективного использования банковских активов, исследованы перспективы стабилизации банковской деятельности.

Теоретическая и практическая значимость исследования. Полученные результаты исследования могут быть использованы Правительством Республики Таджикистан и Национальным банком Таджикистана, а также кредитными организациями для повышения рентабельности активов и их мобилизации в высоко прибыльные сферы.

Кроме того, материалы исследования могут быть использованы в процессе преподавания дисциплин «Банковская деятельность», «Денежное обращение и кредит», «Банковское регулирование и надзор», «Оценка деятельности кредитных организаций» и т.п.

Уровень достоверности результатов исследования заключается в совершенствовании управления банковскими активами путем определения направлений их мобилизации и разработки концепции их развития. Одновременно все проблемы, предложения и анализы обоснованы статистическими фактами и цифрами, отчетами соответствующих органов и ведомств по исследуемой теме. Предложения и результаты анализа могут способствовать всестороннему развитию банковской системы.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности. Диссертационное исследование соответствует следующим пунктам паспорта специальностей Высшей аттестационной комиссии при Президенте Республики Таджикистан по специальности 08.00.07 - Финансы, денежное обращение и кредит: 10.12. Совершенствование системы управления рисками банков Республики Таджикистан; 10.13. Проблемы оценки и обеспечения надежности банка; 10.14. Разработка подходов к оценке портфеля активов банков Таджикистана и направлений повышения эффективности портфеля; 10.16. Система мониторинга и прогнозирования банковских рисков.

Личный вклад соискателя ученой степени в исследовании. Автор внес определенный вклад в расширение теории банковского дела, банковских активов и механизмов управления банковскими активами. На основе изучения теоретических положений определены проблемы формирования банковских активов и их управление, вытекающие из особенностей развития национальной экономики в условиях глобальной финансовой нестабильности, показаны основные факторы и механизмы обеспечения устойчивости банковских активов страны.

Соискатель непосредственно участвовал в сборе данных, их обработке, структурировании, трактовке, анализе и систематизации на всех этапах исследования, разработки практических рекомендаций по использованию материалов научного исследования в контексте обеспечения устойчивости банковских активов.

Апробация и внедрение результатов диссертации. Результаты диссертации были представлены автором в виде статей и докладов, были обсуждены и одобрены на научно-практических конференциях Таджикского государственного финансово-экономического университета, Таджикского национального университета, Кулябского государственного университета имени Абуабдулло Рудаки и других вузов, где получили положительную оценку.

Также имеется справка о внедрении результатов диссертационного исследования, выданного кредитной организацией о реализации механизмов управления банковскими активами по обеспечению рентабельности.

Публикации по теме диссертации. Основные выводы и положения диссертации опубликованы автором в 17 статьях. Из них 6 статей опубликованы в журналах, входящих в перечень рецензируемых журналов, рекомендованных Высшей аттестационной комиссии при Президенте Республики Таджикистан.

Структура и объем диссертации. Научная работа состоит из введения, трех глав, девяти параграфов, заключения, списка литературы, состоящего из 135 наименований. Материал диссертационной работы изложен в объеме 184 страницах основного текста, содержит в том числе, 5 рисунков, 14 таблиц, 16 диаграмм.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ ИССЛЕДОВАНИЯ

Во введении рассмотрена актуальность темы, степень изученности проблем, обозначены цели и задачи исследования определены и обоснованы основные аспекты научной новизны и положения, выносимые на защиту.

В первой главе “Теоретические и методические основы управления банковскими активами” рассмотрены теоретические основы управления банковскими активами, институциональные предпосылки формирования банковских активов в современных условиях, а также зарубежный опыт управления банковскими активами и возможности его применения в Республике Таджикистан.

Успешное развитие экономики страны сильно зависит от состояния банковской системы, что требует достаточного уровня банковских активов, которые обеспечивают накопление денег на финансовом рынке. В ходе экономического развития постоянно ощущается дефицит кредитных ресурсов у финансовых организаций.

Необходимо отметить, что ряд иностранных и отечественных ученых в своих научных исследованиях частично освещали проблемы банковских активов и управления ими, к примеру, такие ученые-экономисты как: К. Маркс, П.С. Роуз, В. Г. Лукин, О. И. Лаврушин, Д.А. Чичуленков, Н. И. Куликов, Ю.С. Бондарева, Ш. Рахимзода, Н.Н. Хамитов, Х.А. Абдуалимзода, З.М. Мусоева и др.

В исследовании классифицированы проблемы и вызовы, стоящие перед кредитными организациями и обозначена роль банковских активов в их устранении. В частности, современная экономика остается непредсказуемой в плане определения рисков, реализации национальных программ, анализа процессов экономического развития, разработки стратегий отраслевого развития. А банкам для того чтобы получить ожидаемый результат, необходимо мобилизовать свой капитал в той области, будущее которых относительно предсказуемо. Отечественная практика показала, что кредитные организации, которые не придавали этому вопросу должного значения, столкнулись с тяжелыми финансовыми проблемами.

Автор отмечает, что пассивные операции играют первостепенную роль при работе с активными операциями, что важно для увеличения объема банковских резервов. Для определения состояния активов банка, прежде всего, необходимо определить на какие виды активных операций их мобилизовать (использовать их для выдачи долгосрочных или краткосрочных кредитов и инвестиций). Требуется правильное управление ими, в том числе определение способов привлечения и организации активов с использованием обязательств банка. Именно пассивы являются одним из основных источников организации деятельности банка, и именно они определяют прибыльность банка.

Пассивы являются основой ресурсной базы банка, поэтому путем задействования собственного и привлеченного капитала создаются банковские резервы с целью получения дохода в будущем и обеспечения рентабельности банка, которые направляются на активные операции.

Принимая во внимание важность проблемы, в НСР-2030 «в направлении увеличения потенциала и конкурентоспособности финансовых учреждений и развития инфраструктуры финансового сектора» указано, что необходимо «усиление потенциала банковской системы путем увеличения ее капитала...»⁶. Отсюда следует, что Правительство республики также уделяет особое внимание повышению устойчивости банковской системы за счет потенциала своих активов и считает увеличение ее капитала основным фактором развития этой отрасли.

Необходимо отметить, что ряд ученых в области экономики, такие как Е. Рид, Р. Коттер, Э. Глина и Р. Смит, рассматривают возможность формирования банковских активов и источников их обогащения, разделяя активы коммерческих банков на 4 основные категории (рисунок 1).

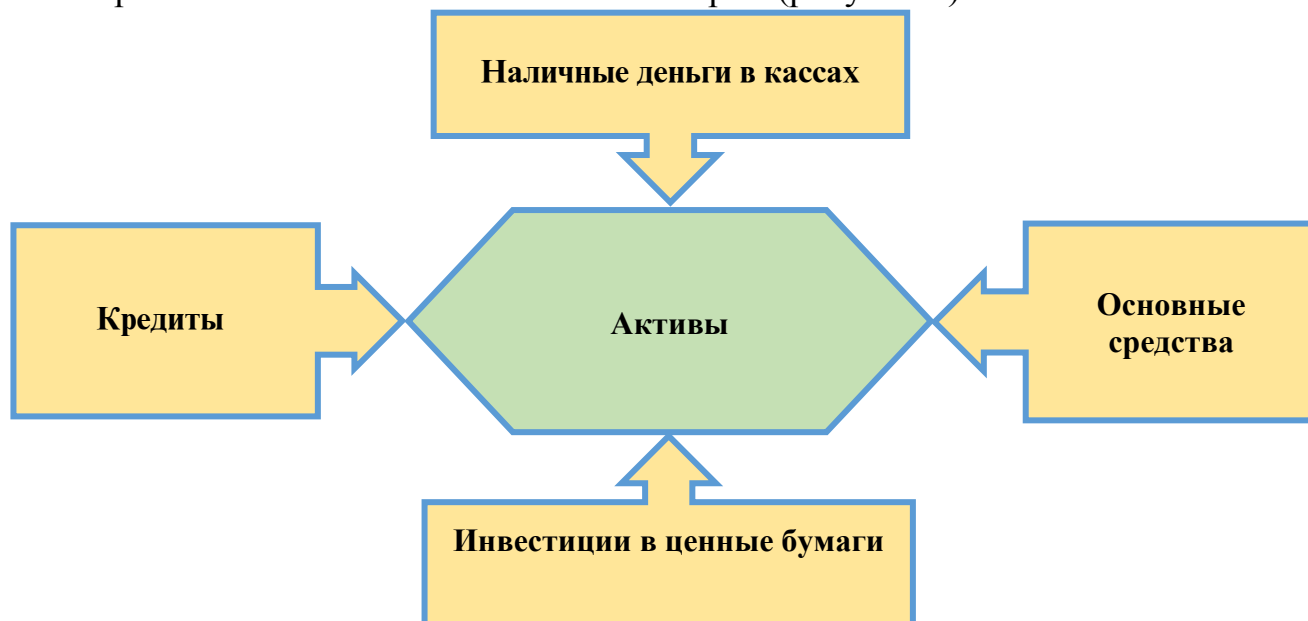

Рисунок 1. Компоненты структуры банковских активов

Источник: составлено автором на основе Рид Э., Коттер Р., Гилл Э., Смит Р. Коммерческие банки: пер. с англ. М.: СП «Космополис», 1991. - С.99.

⁶ Национальная стратегия развития Республики Таджикистан на период до 2030 года. Душанбе. 2016. С.71.

Как видно на рисунке 1, банковские активы подразделяются на четыре взаимосвязанные группы. Первая группа активов – это денежные средства, находящиеся в распоряжении банка, включающие денежные средства, хранящиеся в кассах, остатки денежных средств на корреспондентском счете Национального банка, остатки денежных средств на корреспондентском счете в других банках и средства, хранящиеся в качестве минимального резерва на специальном счете центрального банка.

В дополнение к этому утверждению на практике было доказано, что целесообразно оценить успехи каждого коммерческого банка по классификации его активов, что более конкретно выражено на рисунке 2.

Рисунок 2. Классификация банковских активов

Источник: составлено автором на основе изученной отраслевой литературы

Исходя из анализа рисунка 2, можно отметить, что одной из основных проблем, стоящих на пути развития банковского сектора, является, прежде всего, управление денежными средствами и внеоборотными активами, с помощью которых можно увеличить привлечение капитала.

В диссертации отмечается, что пассивные операции – это операции, связанные с совершенствованием банковских резервов, в результате чего коммерческие банки собирают необходимые средства для организации активных операций и создают основу для формирования своих активов. Это объясняет процесс, который можно увидеть на рисунке 3.

Рисунок 3. Привлечение и мобилизация банковских активов

Источник: составлено автором

По рисунку 3 можно определить, что источниками создания банковских резервов являются привлечение депозитов и вкладов, продажа ценных бумаг, уставной капитал банка, кредиты, получаемые из центрального банка или из других кредитных организаций, операции на фондовом рынке и другие, которые направляются для получения прибыли на активные операции, в частности на кредиты клиентам и другим коммерческим банкам, на инвестиции, операции на фондовом рынке и др.

В диссертации отмечается, что одним из основных направлений поиска новых и эффективных путей управления активами банков является анализ зарубежного опыта. Для получения новой и эффективной системы управления банковскими активами и для регулирования банковских услуг был проведен сравнительный анализ отечественной банковской системы с банковской системой соседних республик, партнеров по развитию и других стран, наиболее развитых с точки зрения банковской системы.

В научной работе отмечается, что финансовый кризис 2007-2008 годов оказал негативное влияние на все банковские системы стран мира, в том числе членам Европейского Союза и СНГ. В среднем восточноевропейские банки испытали влияние кризиса сильнее, чем банки стран СНГ. Так, среди стран СНГ, по этому показателю больше всего пострадали от кризиса именно Казахстан и Украина.⁷

В диссертации исследовалась взаимосвязь банковской системы Республики Таджикистан с внешнеэкономической средой, проанализирован

⁷ Обзор банковского сектора в странах ВЕ и СНГ. Центр макроэкономических исследований Сбербанк, 2012. С.6.

успешный и прогрессивный опыт банковской системы соседних стран и возможности его применения в стране.

Во второй главе «Анализ и оценка управления банковскими активами в Республике Таджикистан» изучены процессы управления банковскими активами, и оценка их качества в современных условиях, дана оценка динамике эффективного управления банковскими активами, оценены современные риски банковской системы и их влияние на качество активов.

Развитие коммерческого банка зависит от правильного управления активами, а их эффективное управление невозможно без управления резервами и ликвидностью банка. Таким образом, коммерческие банки получают максимальный доход за счет эффективного использования финансовых ресурсов. Поэтому кредитные организации стараются как можно больше использовать свои активы и мобилизовать их для прибыльных операций.

Вопрос обеспечения устойчивости, стабильности и прогресса банковской деятельности во многом зависит от правильного и эффективного управления активами банка, в том числе его основной частью, т. е. кредитным портфелем.

По результатам анализа можно определить, что состояние банковской системы оценивается как стабильное, но всегда находится под угрозой непредвиденных рисков. В связи с этим необходимо отметить, что банки должны строго соблюдать требования, определенные органами банковского надзора, такие как доля собственного капитала по отношению к активам, текущая ликвидность, максимальный лимит риска и т.д. В работе проанализированы основные показатели банковской системы с целью определения финансового состояния кредитных организаций (таблица 1).

Таблица 1. - Основные денежные показатели банковской системы за 2014-2021 годы (в млн. сомони)

Годы	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Изменения, %, раз
Показатели									
Активы	14854	18682	21166	20932	21201	21976	26 307	22 414	50,8%
Кредиты	9783	11341	9930	8608	8741	9703	10 965	11 970	22,3%
Инвестиции	227	276	1604	2172	2427	2232	2672	771	2,4 раза
Основные средства	1576	1991	3176	4200	4207	4149	4616	1816	15%
Другие активы	1671	2316	1904	1571	1514	1652	2150	2100	25,6%
Обязательства	12 508	16 222	15 690	15207	15287	15749	19 131	17 339	38,6%
Капитал	2 346	2 417	5 497	5 725	5 913	6 226	7 175	5 075	1,1 раза

Источник: расчеты автора на основе данных Банковского статистического бюллетеня за последние годы 2018, 12 (281), 2019, №12 (293), 2020, №12 (305), 2021, №12 (316).

Из анализа таблицы 1 можно определить, что основные показатели банковской системы в 2014-2021 годах имеют тенденцию к росту. Анализ показал, что доля активов банковской системы по сравнению с 2014 годом

увеличилась на 50,8%, кредитов - на 22,3%, инвестиций - в 2,4 раза, основных средств - на 15%, обязательств - на 38,6% и капитала - на 1,1 раза. Все это свидетельствует о стабильности деятельности коммерческих банков и других небанковских кредитных организаций.

Автор отмечает, что весь прогресс банковской системы обусловлен правильным управлением активов. Управление банковскими активами в сочетании с другими банковскими показателями может быть эффективным и, как следствие, повысить рентабельность и прибыльность банка. В диссертации доказывается, что надлежащее управление кредитом, инвестициями и основными средствами, может оказать положительное влияние на другие показатели коммерческого банка, что можно увидеть на диаграмме 1.

Диаграмма 1. Динамика изменения объема активов, кредитов, инвестиций и основных средств в банковской системе Республики Таджикистан за период 2014-2021 гг. (в млн. сомони)

Источник: расчеты автора на основе данных Банковского статистического бюллетеня за годы 2018, 12 (281), 2019, №12 (293), 2020, №12 (305), 2021, №12 (316). электронный ресурс: www.nbt.tj (дата обращения 3.11.2021).

Цифры, представленные на диаграмме, указывают, что активы кредитных организаций растут за счет своих составных показателей. Кредиты не увеличились соответствующими темпами, за последние восемь лет они выросли всего на 2 млрд. сомони. Это признак того, что кредитные организации в дополнение к кредитным операциям, находят другие прибыльные операции, такие как финансовые операции и размещают свои активы в этих транзакциях. Действительно, в этот период, то есть с 2014 по 2020 годы, инвестиции кредитных организаций и их основных средств, увеличились. Инвестиции увеличились с 227 млн. сомони в 2014 году до 2672 млн. сомони в 2020 году.

В исследовании важным считается оценка качества банковских активов, которая является одним из весомых показателей определения уровня надежности банка и прогноза его деятельности.

Качество активов вносит огромный вклад в стабильную деятельность коммерческого банка. Его можно определить по следующим признакам: соответствие структуры активов, структуре обязательств по срокам погашения, их ликвидности, доходности, диверсификации активных операций, размеру и

соотношению рискованных и малоценных активов, и признакам их волатильности, качеству кредитного портфеля, доле просроченных кредитов, товарности активов и т.д.

Качество кредитного портфеля банковской системы играет фундаментальную роль в определении качества активов. Поэтому его анализ может определить, насколько ликвидны активы банковской системы, ее рисковое и финансовое состояние (таблица 2).

Таблица 2. - Качество кредитного портфеля банковской системы (в млн. сомони)

Показатели/годы	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2021/2014, %, раз
Кредитный портфель	9 397	10 955	9 591	8 307	8 426	9 447	10 882	11 650	123,9
Стандартные кредиты	7 224	6 768	3 894	4 719	4 990	6 712	7 702	9 624	133,2
<i>в % по отношению к общей сумме</i>	76,88	61,78	40,60	56,81	59,22	71,04	70,78	82,6	9,3 п.п.
Кредиты под контролем	179	1 305	1 130	557	820	270	634	433	2,4 раз
<i>в % по отношению к общей сумме</i>	1,91	11,91	11,78	6,71	9,73	2,86	5,83	3,7	1,79 п.п.
нестандартные кредиты	100	1 128	1 022	537	250	41	234	256	2,6 раз
<i>в % по отношению к общей сумме</i>	1,06	10,30	10,66	6,47	2,97	0,43	2,15	2,2	1,14 п.п.
Сомнительные кредиты	620	219	246	349	458	158	947	36	-5,8 раз
<i>в % по отношению к общей сумме</i>	6,60	2,00	2,56	4,21	5,44	1,67	8,70	0,3	-6,30 п.п.
Необеспеченные кредиты	1 273	1 535	3 299	2 143	1 908	2 268	1 365	1 300	102,0
<i>в % по отношению к общей сумме</i>	13,55	14,01	34,40	25,80	22,65	24,00	12,54	11,2	-2,35 п.п.

Источник: Расчеты автора на основе данных Банковского статистического бюллетеня за последние годы 2018, 12 (281), 2019, №12 (293), 2020, №12 (305), 2021, №12 (316).

Из анализа таблицы 2 можно сделать вывод, что доля кредитного портфеля, стандартных и нестандартных кредитов быстро меняется. Увеличение доли нестандартных кредитов в общем объеме кредита снижает качество активов банка, а уменьшение признаков того, что активы банка управляются правильно. Следует отметить, доля нестандартных кредитов в кредитном портфеле в 2016 году из-за влияния финансового кризиса, ослабления платежеспособности ряда банков и кредитных организаций, резкого изменения курса иностранной валюты по отношению к сомони достигла своего максимума в 46,9 процентов. В последние годы наблюдается тенденция роста кредитных портфелей и стандартных кредитов по сравнению с нестандартными, что свидетельствует о надлежащем управлении активами в банках.

В работе акцентировано внимание на взаимосвязь управления активами и контроля за рисками, с которыми сталкиваются финансовые кредитные организации во всем мире, в частности в нашей республике. Исходя из этого, в случае несоблюдения правил предупреждения рисков, это может сильно

повлиять на банковские активы и отрицательно сказаться на всех банковских показателях.

Данная проблема оказала негативное влияние на банковскую систему в последние годы, что можно увидеть на таблице 3.

Таблица 3. - Структура банковской системы на 2014-2021 годы (млн. сомони)

Годы	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Изменения	
Структура									ед.	процент
Финансовые кредитные организации	138	123	104	84	79	75	69	63	-75	45,6
Коммерческие банки	17	17	18	17	17	17	19	14	-3	82,3
Микрофинансовые организации	120	106	86	67	62	58	50	49	-71	40,8
- Микрокредитные депозитные организации	42	39	38	27	25	22	18	18	-24	42,8
- Микрокредитные организации	42	31	14	7	6	6	5	4	-38	9,5
- Микрокредитные фонды	36	36	34	33	31	30	27	27	-9	75

Источник: составлено автором на основе данных сайта Национального банка Таджикистана (www.nbt.tj).

Действительно, на основании данных, приведенных в таблице 3, можно определить, что после финансового кризиса 2015-2016 годов ликвидность финансовых кредитных организаций снизилась, их число уменьшилось, также снизилась и конкуренция между ними. Некоторые из этих организаций обанкротились из-за неспособности правильно управлять активами и обязательствами. Хотя в банковской системе оставались ликвидные и конкурентоспособные финансовые кредитные организации, но в целом те финансовые кредитные организации, которые не могли функционировать на рынке банковских услуг и выходили из него, оказывали негативное влияние на клиентов. Поэтому доверие большинства клиентов к банковской системе было подорвано и преодоление этого кризиса потребует еще много времени.

Анализируя данные таблицы, легко определить, что с 2014 по 2021 годы более 50% финансовых кредитных организаций были упразднены, и эта тенденция ещё сохраняется. В диссертации данный вопрос скрупулезно изучен автором, были выявлены предпосылки возникновения рисков банкротства кредитных организаций.

В частности, в работе констатированы существующие проблемы, создающие условия для возникновения рисков банковской системы. К ним можно отнести: слабость механизма управления платежеспособностью, недостаточное доверие общественности к банкам, несвоевременное удовлетворение потребностей клиентов по первому запросу, ограниченная конкуренция между банками из-за их низкой численности, слабая система информации о кредитах и других банковских показателях, несоответствие банковских активов и пассивов и др.

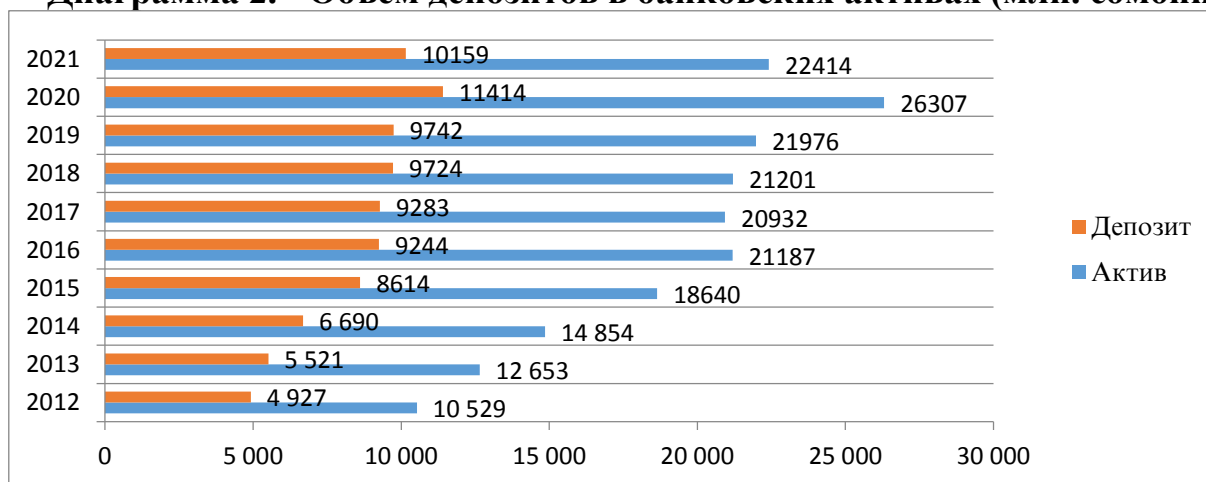
В третьей главе – “Совершенствование управления банковскими активами и сокращение уровня снижения их качества” рассмотрены актуальные вопросы формирования банковских активов в условиях повышения потребностей к цифровизацию экономики, возможные пути сокращения рисков снижения качества банковских активов в современных условиях, пути обеспечения финансовой устойчивости и эффективного использования банковских активов в Республике Таджикистан.

В диссертации указано, что в последние годы в банковском секторе страны можно заметить видимый прогресс, а формирование банковских активов в этот период также является значительным. На данном этапе были усилены законодательные основы и приняты нормативно-правовые акты банковской системы. Несмотря на то, что такие показатели как кредитный портфель, сбережения, капитал, количество клиентов на этом этапе улучшились, возросло также число нерешенных проблем.

По мнению автора, для поддержки развития экономики Таджикистана необходимо будет масштабно развивать уровень кредитования и сбережений. Одним из актуальных вопросов формирования банковских активов является увеличение объемов кредитования, денежных резервов ориентированных на доходы и банковские активы.

Диссертант отмечает, что привлеченные средства в виде сбережений и депозитов составляют значительную часть активов кредитной организации. В случае неспособности привлечь эти средства, они хранятся в руках клиентов как неподвижный капитал, что наносит ущерб клиентам, кредитным организациям и государству. То есть, прослеживая за объёмами банковских депозитов в активах банковской системы, можно узнать о тенденциях его развития (диаграмма 2).

Диаграмма 2. - Объем депозитов в банковских активах (млн. сомони)

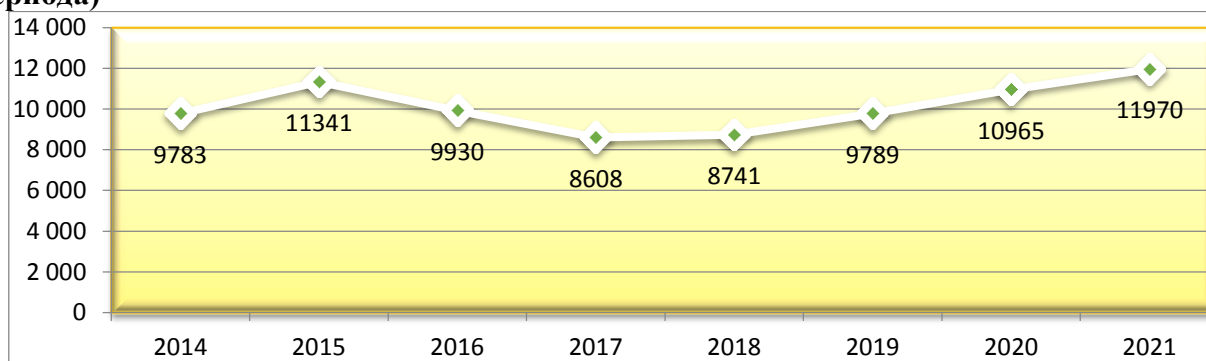
Источник: Расчеты автора на основе данных Банковского статистического бюллетеня за последние годы 2018, 12 (281), 2019, №12 (293), 2020, №12 (305), 2021, №12 (316).

Из анализа данных на диаграмме 2 можно заметить, что с 2012 по 2015 год доля депозитов увеличилась на 74%, но затем эта тенденция изменилась. С 2015 по 2021 год этот показатель вырос до 17,9%, что в период развития банковской системы кажется совсем незначительным. Этот вопрос тесно связан с началом

финансового кризиса 2014 года и упразднения большого количества финансовых кредитных организаций в стране.

В диссертации указывается, что нехватка кредитных ресурсов коммерческих банков ухудшает качество кредитного портфеля и его рентабельность. Нехватка банковских активов и недостаточное привлечение капитала клиентами в направлении кредитования также имеют свои негативные последствия, как это видно на диаграмме 3.

Диаграмма 3. - Кредиты банковской системы (млн. сомони, остаток на конец периода)

Источник: Расчеты автора на основе данных Банковского статистического бюллетеня за последние годы 2018, 12 (281), 2019, №12 (293), 2020, №12 (305), 2021, №12 (316).

Из анализа данных диаграммы 3 выходит, что динамика кредитных показателей незначительна. Сравнивая показатели кредитов банковской системы 2021 года с 2014 годом, отметим, что разница, хотя и положительная, но составляет всего 22%. Несмотря на то, что в 2015 году этот показатель высок, вследствие финансового кризиса в последующие годы (в 2016, 2017, 2018 и 2019 годах) он снизился.

В связи с этим Президент Республики Таджикистан, уважаемый Эмомали Рахмон в своем Послании «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики» от 21.12.2021 г. отметил, что: «Национальному банку, государственному сберегательному банку «Амонатбанк» и другим кредитным организациям поручается в среднесрочный период, то есть в ближайшие пять лет, принять конкретные меры по ежегодному увеличению объема кредитов, и в 2026 году достичь суммы выданных кредитов на 30 млрд. сомони».⁸

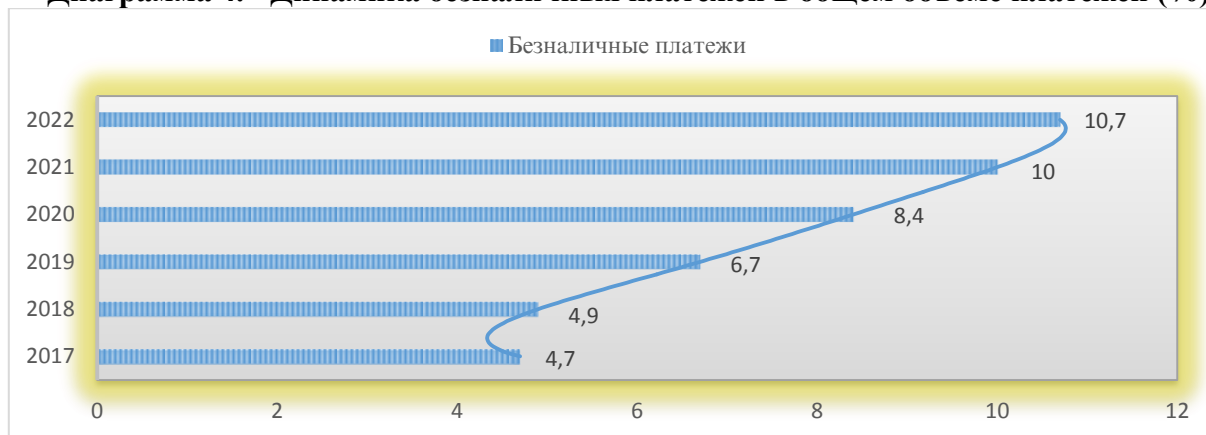
Важное распоряжение Лидера нации ставит перед Национальным банком Таджикистана, ГУП СБ РТ «Амонатбанк» и кредитными организациями множество задач для принятия необходимых срочных мер в течение указанного периода и доведения объема банковских кредитов до заданной ставки. Но по указанным выше показателям можно определить, что они самостоятельно, без государственной поддержки не могут выполнить эту работу. То есть государству необходимо использовать дотационное финансирование для развития банковской системы, снижения процентных ставок и увеличения объема кредита. Данное решение может принести пользу как коммерческим

⁸ Послании Президент Республики Таджикистан уважаемый Эмомали Рахмон «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики», г. Душанбе, от 21.12.2021.

банкам, клиентам, так и самому государству, а также позволит таким образом продвигать отрасли народного хозяйства.

В диссертации отмечено, что кроме привлечения дополнительных средств и увеличения объема кредитов, эти организации вынуждены широко использовать новые операции электронных финансовых технологий, прилагать усилия для поиска новых путей привлечения капитала, размещать полученные денежные средства и обеспечить их оборот. Кредитные организации должны учитывать сегодняшние требования и изменения, широко использовать новейшие финансовые технологии и упростить предоставление своих услуг клиентам. Опыт развитых стран в области банковской системы доказал, что большая часть платежей осуществляется посредством безналичных операций, и это в некоторой степени способствует снижению уровня доходов, влияющих на денежные резервы и ликвидность банков. Таким образом, эта проблема имеет тенденцию к расширению на уровне банковской системы и продолжает развиваться, что можно наблюдать на диаграмме 4.

Диаграмма 4. - Динамика безналичных платежей в общем объеме платежей (%)

Источник: составлено автором на основе данных Развития рынка банковских платежных карт. URL: <http://www.nbt.tj>, [электронный ресурс], (Дата обращения 02.01.2023, 01.04.2023).

На диаграмме 4 видно, что все анализируемые показатели увеличились и свидетельствуют о росте индикаторов развития этой отрасли. Отмечено, что доля безналичных платежей в общем объеме платежей выросла с 4,7% в 2017 году до 10,7% в 2022 году, но этот показатель пока не очень удовлетворительный.

В исследование автором рекомендовано Национальному банку Таджикистана совместно с финансовыми кредитными организациями, принять необходимые меры для развития рынка банковских платежных карт и расширения их использования при оплате товаров и услуг. Правильное внедрение этих видов услуг повысит интерес клиентов к банковскому обслуживанию, повысит доверие клиентов к банкам, а также может стать основным источником привлечения банковского капитала.

Также еще одним инструментом, который в дальнейшем может стать одним из основных источников привлечения капитала в банки страны, является выпуск акций коммерческих банков. То есть, помимо выпуска акций в качестве

дополнительного источника привлечения капитала, банки должны убеждать клиентов в том, что прибыль также может быть получена в виде дивидендов от акций. В настоящее время в Республике Таджикистан общественность очень мало осведомлена, она не имеет информацию об акциях. Поэтому коммерческим банкам необходимо сообщать о вкладе клиентов посредством рекламы и разъяснительной работы.

В диссертации предложено кредитным организациям перестраховывать риски и преобразовать свои активы в ценные бумаги, т.е. провести секьюритизацию. Также рекомендовано привести в соответствие с нормами Базеля всю совокупность нормативно-правовых актов. Они вносят значительный вклад в регулирование и надзор банка и регулируют стабильность банков государств-членов и не-членов посредством своих рекомендательных предложений. Этот акт основан на трех стандартах, каждый из которых включает отдельные направления банка. Требования Базельского стандарта 1 заключаются в определении капитала 1-го уровня и капитала 2-го уровня, а также в разделении активов на пять групп в зависимости от риска и достаточности капитала. Существует ряд новых нормативно-правовых актов, согласованных с требованиями стандарта Базельского комитета, в том числе акты, связанные с достаточностью капитала, классификацией активов и управлением рисками, включая кредитные, рыночные и операционные риски, внедрение внутренних процедур оценки достаточности капитала в кредитных организациях и процессы оценки контроля.

Необходимо отметить, что автором разработана модель прогноза основных банковских показателей, в частности модель прогноза банковских активов, кредитования, капитала и банковских обязательств. В соответствии с моделью при правильном и эффективном управлении активами к 2026 году результат показателей повысится до 30%.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Основные научные результаты диссертации:

1. На основе научно-теоретического обобщения исследованной литературы и источников обоснована необходимость существования самой банковской системы, определены ключевые характеристики ее устойчивости, охарактеризовано понятие «актив», выделены эффективные способы и механизмы управления ими. В диссертации автором дано научное обоснование управления активами банка, выявлены пути совершенствования основных механизмов их управления на теоретическом уровне, проверена применимость передового зарубежного опыта по управлению активами в банковской среде Республики Таджикистан [1-А].

2. Выявлено, что основные показатели банковского сектора в 2021 по отношению к 2014 имеют положительную тенденцию. Анализ показал, что в 2021 по сравнению с 2014 годом активы банковского сектора выросли на

50,8%, кредиты на 22,3%, инвестиции в 2,4 раза, основные средства на 15%, обязательства на 38,6% и банковский капитал в 1,1 раза. Все это свидетельствует о стабилизации состояния кредитных организаций в период постпандемии. Однако, до сих пор остаются серьезные проблемы, такие как увеличение проблемных кредитов, снижение платежеспособности клиентов, сокращение их количества и т.д. Тем не менее, можно с уверенностью констатировать, что банковская система вышла из кризисного состояния [5-A].

3. Выявлена тенденция увеличения активов кредитных организаций за счет структурных показателей, т.е. хотя объемы кредитования росли незначительно, активы в последние восемь лет выросли на 2 млрд сомони. Такое достижение свидетельствует о том, что финансовые кредитные организации помимо кредитных операций, широко используют другие доходные финансовые инструменты. Например, инвестиции кредитных организаций с 227 млн. сомони в 2014 увеличились до 2 млрд. 672 млн. сомони в 2020 году, и незначительно сократились в 2021, но вскоре вернула себе тенденцию. [2-A].

4. Было определено, что в банковской системе Республики Таджикистан объемы активов по отношению к ВВП в 2007 году составляли 44,3%, а в последние годы не соответствует темпам роста ВВП, и немного отстает от него. Так в 2021 году данный показатель составил 22,6%. В последние годы платежеспособные активы достигли минимального значения – 7,3%. Несмотря на имеющиеся трудности и проблемы, активы коммерческих банков растут медленными темпами, наравне с другими макроэкономическими показателями, тем не менее, по сравнению с темпами роста валового внутреннего продукта данный рост кажется незначительным. При этом определено влияние банковской системы в современных условиях на все значимые отрасли страны, в том числе на важные макроэкономические показатели [4-A].

5. В диссертации качество банковских активов определено на основе таких критерий, как платежеспособность, рискованность и рентабельность. Было выявлено, что в Республике Таджикистан норма текущей платежеспособности соблюдается со стороны кредитных организаций. В 2018 году данный показатель равнялся - 72,3%, в 2019 - 67,5%, в 2020 - 70,5% и в 2021 году достиг 87,7%. Помимо того, было выявлено, что доходность активов (ROA) повысилась на 4,5 раза, а доходность капитала (ROE) на 2,9 раза. Исходя из этого, были предложены возможные способы ее повышения посредством доходности активов, диверсификации активных операций, качества кредитного портфеля, ликвидности активов и др [11-A].

6. Проанализировав банковские риски и степени их воздействия на качество кредитного портфеля банковской системы Республики Таджикистан, автором было выявлено, что объемы проблемных кредитов в кредитном портфеле в 2015 составили - 37,8%, в 2016 - 58,1%, 2017 - 35,8%, 2018 - 30,3%, 2019 - 26,4% и в 2020 - 23,4%. Хотя данный показатель в 2021 достиг 13,4%,

тем не менее, он считается еще недостаточно удовлетворительным. Для решение данной проблемы были разработаны и предложены практические аспекты снижения уровня банковских рисков и повышения качества кредитного портфеля с учетом современных условий [3-А., 6-М].

7. В диссертации констатируется, что наряду с множеством проблем, выявленных в банковской системе, существует другая немаловажная проблема – недостаточность активов в балансе коммерческих банков. Такая недостаточность возникает вследствие низкого уровня собственного капитала, а нехватка собственного капитала препятствует кредитным организациям привлечь другие средства. Поэтому, в работе предложены несколько способов привлечения капитала, в частности привлечение безналичных средств, расширение продажи ценных бумаг среди населения, заинтересованность зарубежных инвесторов и т.д. [12-А].

8. В зависимости от изменения показателей экономического роста и развития банковской системы, в диссертации разработана прогнозная модель банковских активов, выявлены факторы, влияющие на их качество и объемы, предложены способы адекватного управления активами, пассивами, капиталом, кредитной системой, поиска новых источников формирования активов в будущем [8-А].

РЕКОМЕНДАЦИИ ПО ПРАКТИЧЕСКОМУ ПРИМЕНЕНИЮ РЕЗУЛЬТАТОВ

На основе научного исследования были предложены следующие пути совершенствования системы управления активами кредитных организаций:

1. Разработать теорию и методологию управления качеством активов коммерческих банков на основе зарубежного опыта. Также определить качество активов с помощью специальных показателей в иностранных банках и использовать в кредитных организациях республики;

2. Увеличить банковские операции и мобилизацию активов банка на различные операции, что приведёт к снижению зависимости рентабельности банка от одной операции;

3. Банкам сделать доступ к кредитам для клиентов ещё проще (например, получить кредит в кратчайшие сроки и без сложной документации), что привлечет внимание клиентов и увеличит их количество;

4. Создать мобильный кредитный отдел кредитными организациями в сельских районах Республики Таджикистан с целью обеспечения сельского населения микрокредитами, а также привлечения дополнительных инвестиций и клиентов;

5. Оказать государственную поддержку финансовым кредитным организациям посредством бюджетных дотаций, для повышения кредитного потенциала и, таким образом, повысить макроэкономические показатели;

6. Рекомендовать Национальному банку Таджикистана создание специальных рейтинговых агентов, оценивающих и ранжирующих кредитные

организации в различных номинациях, например, по активам и их эффективному использованию, по привлечению обязательств, по качественному обслуживанию, по доходности, по показателям кредитного портфеля, по привлечению клиентов и их количеству, по квалифицированному персоналу и т.д.

7. Организовать специальную структуру управления кредитами под названием «Отдел кредитного контроля и информирования» для целевого контроля использования кредитов, финансового состояния клиентов, и тесного взаимодействия клиентов с банками по получению информации по кредитам и комбинированному решению возникающих в процессе их использования кредитных проблем.

ПУБЛИКАЦИИ СОИСКАТЕЛЯ ПО ТЕМЕ ДИССЕРТАЦИИ

Публикации в рецензируемых журналах:

[1-А]. Аҳадов И.Қ. Асосҳои назариявии идоракунии ва танзими дороиҳои бонкӣ [Матн]/ И.Қ. Аҳадов. // Паёми молия ва иқтисод. 2021. № 3 (27). С. 148-154. ISSN 2663 – 0389.

[2-А]. Аҳадов И.Қ. Заминаҳои ташаккули дороиҳои бонкӣ дар шароити иқтисодиёти бозорӣ [Матн]/ И.Қ. Аҳадов. // Паёми молия ва иқтисод. 2021. № 4-1 (29). С. 219-226. ISSN 2663 – 0389.

[3-А]. Аҳадов И.Қ. Роҳҳои имконпазири коҳиш додани хавфи дороиҳои бонкӣ дар шароити имрӯза [Матн]/ И.Қ. Аҳадов, А.М. Мирзоев // Паёми молия ва иқтисод. 2022. № 4/2 (34). С. 98-106. ISSN 2663 – 0389.

[4-А]. Аҳадов И.Қ. Идоракунии дороиҳои бонкӣ ва муайян намудани сифати онҳо дар шароити муосир [Матн]/ И.Қ. Аҳадов, Р.Ш. Саёраева // Паёми ДМТ. - 2023. -№6. – С.113-120. ISSN 2413 – 5151.

[5-А]. Аҳадов И.Қ. Баҳодиҳии идоракунии самараноки дороиҳои бонкӣ [Матн]/ И.Қ. Аҳадов, Ш.Қ. Хайрзода// Паёми ДДТТ. - 2023. -№2/1 (46) – С.144-153. ISSN 2308 – 054X.

[6-А]. Аҳадов И.Қ. Арзёбии хавфҳои муосири бонкӣ ва таъсири онҳо ба сифати дороиҳо [Матн]/ И.Қ. Аҳадов, Ш.Қ. Хайрзода // Паёми молия ва иқтисод. 2023. № 1 (35). С. 21-31. ISSN 2663 – 0389.

В других изданиях:

[7-А]. Аҳадов И.Қ. Идораи дороиҳои бонкӣ дар малакатҳои хориҷӣ ва истифодаи таҷрибаи он дар низоми бонкии кишвар [Матн] / И.Қ. Аҳадов // Маводи конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ дар мавзуи «Тоҷикистон дар низоми муосири муносибатҳои молиявӣ-қарзии байналхалқӣ», 26-уми ноябри соли 2021 - Душанбе, ДДМИТ, 2021 – сах. 592.

[8-А]. Аҳадов И.Қ. Роҳҳои ҷалби сармояи иловагӣ дар ташкилотҳои қарзӣ [Матн] / И.Қ. Аҳадов, Ш.Сайёраева // Маводи конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзуи «Арзёбии ҳолати фаъолияти соҳибқории хурду миёна

дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», бахшида ба Солҳои рушди саноат 2022-2026, 6-уми майи соли 2023 - Душанбе, ДДМИТ, 2023 – С. 119 – 124.

[9-А]. Аҳадов И.Қ. Истифодаи таҷрибаи хориҷии идоранамоии дороиҳои бонкӣ дар низоми бонкии кишвар [Матн] / И.Қ. Аҳадов // Маводи конференсияи байналмилалӣ илмӣ амалӣ дар мавзӯи «Механизмҳои таъмини устувории молиявии ташкилотҳои қарзӣ дар шароити саноатикунӣ ва иқтисодӣ инноватсионӣ», 10 – феввали соли 2023 - Душанбе, ДМТ, 2023. – С. 384 – 390.

[10-А]. Аҳадов И.Қ. Таъсири хавфҳо ба рушди зихираҳо ва дороиҳои бонкӣ [Матн] / И.Қ. Аҳадов // Маҷмуи маводи конференсияи илмӣ – амалӣ ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Механизми таъбиқи сиёсати баҳисобгирӣ муҳосибӣ дар шароити индустриализунонии малакат: воқеият ва дурнамо», 23 – уми октябри соли 2021 - Душанбе, ДДМИТ, 2021- С.308 – 313.

[11-А]. Аҳадов И.Қ. Идоракунии дороиҳои бонкӣ ва баҳодиҳии сифати онҳо [Матн] / И.Қ. Аҳадов // Маҷмуаи мақолаҳои конференсияи илмӣ – назариявии ҳайати профессорон, устодон ва донишҷӯёни Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон бахшида ба 30- солагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Солҳои рушди деҳот, сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ (2019-2021), 12-17 апрели соли 2021 – Душанбе, ДДМИТ, 2021- С.268 – 271.

[12-А]. Аҳадов И.Қ. Моҳияти дороиҳои бонкӣ ва сарчашмаҳои ташаккули он [Матн] / И.Қ. Аҳадов. // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Вазъи низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи пандемияи коронавирус (COVID-19)», Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ, 11-уми декабри соли 2021. - Душанбе: «Нашриёти муосир», 2021. – С. 167 – 170.

[13-А]. Аҳадов И.Қ. Таҳдиди хавфҳо ба дороиҳои бонкӣ ва идоранамоии он дар шароити имрӯза [Матн] / И.Қ. Аҳадов, А.М. Мирзоев// Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявӣ дар мавзӯи «Ташаккули баҳши молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва нақши он дар рушди устувори иқтисоди миллӣ», Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ, 17-уми декабри соли 2022. – С.178-182. ISBN 978-999985-52-20-4.

[14-А]. Аҳадов И.Қ. Роҳҳои коҳиш додани хавфи дороиҳои бонкӣ дар шароити имрӯза [Матн] / И.Қ. Аҳадов, С.С. Шарбатов // Маҷмуаи мақолаҳои конференсияи илмӣ –амалӣ бахшида ба Рӯзи қормандони мақомоти молия дар мавзӯи “Муаммоҳои инкишофи низоми молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити гузариш ба иқтисодӣ индустриалӣ - инноватсионӣ”. ш.Душанбе. 6-уми декабри соли 2022, сах.189.

[15-А]. Аҳадов И.Қ. Баҳодиҳии сифати дороиҳои бонкӣ дар шароити имрӯза [Матн] / И.Қ. Аҳадов // Маводҳои конференсияи илмӣ – назариявии ҳайати профессорон, устодон ва донишҷӯёни Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон бахшида ба Солҳои рушди саноат (2022-2026), 18 – 23 апрели соли 2022 - Душанбе, ДДМИТ, 2022- С.105 – 108.

[16-А]. Аҳадов И.Қ. Таъсири хавфҳо ба дороиҳои бонкӣ ва роҳҳои имконпазири кам намудани он [Матн] / И.Қ. Аҳадов // Маводҳои конференсияи илмӣ – амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Рушди низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити муосир: муаммоҳои рушд ва роҳҳои ҳалли онҳо», 11-уми март соли 2023 - Душанбе, ДДМИТ, 2023- С.113 – 119.

[17-А]. Аҳадов И.Қ. Таҷрибаи хориҷии идоракунии дороиҳои бонкӣ ва истифодаи он дар бонкҳои тиҷоратии мамлакат [Матн] / И.Қ. Аҳадов // Маводҳои конференсияи илмӣ – амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Рушди низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити муосир: муаммоҳои рушд ва роҳҳои ҳалли онҳо», 11-уми март соли 2023 - Душанбе, ДДМИТ, 2023. – С.86 – 91.

АННОТАТСИЯ

ба автореферати диссертатсияи Аҳадов Исматилло Қаюмович дар мавзуи «Такмили низоми идоракунии дороиҳои бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои иқтисодӣ аз рӯи ихтисоси 08.00.07- Молия, муомилоти пулӣ ва қарз.

Вожаҳои калидӣ: дороиҳои бонкӣ, низоми бонкӣ, қарз, хавф, идоракунии дороиҳо, бонк, ташкилотҳои қарзӣ, сандуқи қарзӣ, сармоягузорӣ, пули нақд, воситаҳои асосӣ, уҳдадориҳо.

Идоракунии дороиҳои бонкӣ дар ҳама шароит яке аз масъалаҳои асосии идоракунии бонкӣ буда, аҳамияти он дар таъмини даромаднокӣ ва ниғадории ҳолати молиявии бонки тижоратӣ зиёд мебошад. Аз ин лиҳоз, усулҳо ва равишҳои идоракунии дороиҳои бонкиро бо дарназардошти тамоми манфиатҳои иқтисодие, ки тавассути фаъолияти бонкӣ амалӣ мешаванд, қаблан муайян намудан шартӣ зарурист. Мақсади таҳқиқот ин таҳияи асосҳои назариявии механизмҳои идоракунии дороиҳои бонкӣ ва пешниҳоди тавсияҳои амалӣ оид ба такмили низоми идоракунии дороиҳои низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Дар чараёни таҳқиқот усулҳои таҳлили системавӣ, омӯрӣ-иқтисодӣ, моделсозӣ, абстраксии мантиқӣ, таҳлилу синтез, тарҳрезии иқтисодӣ, таҳлилию қиёсӣ ва мушоҳидаҳои истифода шудаанд.

Дар диссертатсия таҳияи муқаррароти назариявӣ ва тафсири муаллиф аз рӯи назари олимон ва коршиносон дар бораи бонк, низоми бонкӣ, дороиҳои бонкӣ ва идоранамоии дороиҳои онҳо дар асоси ноил шудан ба таносуби қобили қабули хавф ва даромад бо назардошти хусусиятҳои ташаккули онҳо дар шароити муосир дар сатҳи назариявӣ дода шудааст ва вазъи муосир ва тамоюли зиёдшавии дороиҳои бонкӣ дар сатҳи институтсионалӣ бо усулҳои таъсиррасон баҳо дода шуда, сарчашмаҳои ташаккули дороиҳо таҳлилу арзёбӣ гардидаст, ки дар натиҷа роҳҳои дурусти идоранамоӣ ва ҷалби сарчашмаҳои нави дороиҳо дарёфт гардидаанд. Дар асоси таҷрибаи хориҷӣ таҳияи назария ва методологияи идоракунии сифати дороиҳои бонкҳои тижоратӣ ба роҳ монда шавад. Инчунин сифати дороиҳо тавассути нишондиҳандаҳои махсус дар бонкҳои хориҷиро муайян намуда, дар ташкилотҳои қарзии ҷумҳурӣ истифода карда шавад. Тавсия ба Бонки миллии Тоҷикистон оид ба ташкили агентҳои махсуси рейтингӣ, ки ташкилотҳои қарзиро дар номинатсияҳои гуногун аз қабili аз рӯи дороиҳо ва истифодаи самараноки онҳо, аз рӯи ҷалби уҳдадориҳо, аз рӯи хизматрасонии босифат, аз рӯи даромаднокӣ, аз рӯи нишондиҳандаҳои сандуқи қарзӣ, аз рӯи ҷалби мизочон ва шумораи онҳо, аз рӯи кормандони баландихтисос ва ғайра баҳогузорӣ ва рейтинггузорӣ намоянд, инчунин ташкили сохтори махсуси идоракунии қарзҳо бо номи «Шӯъбаи назорати қарзҳо ва маълумотдиҳӣ» барои назорати мақсаднок истифода шудани қарзҳо, ҳолати молиявии мизочон, масъалаҳои ҳалталаби онҳо ва зич намудани робитаи мизочон бо бонк оиди гирифтани маълумот доир ба қарз ва ҳалли якҷояи проблемаҳои қарзие, ки дар раванди истифодаи он ба вучуд меоянд.

АННОТАЦИЯ

на автореферат диссертации Ахадова Исматилло Каюмовича на тему «Совершенствование системы управления банковскими активами в Республике Таджикистан» на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.07 - Финансы, денежное обращение и кредит.

Ключевые слова: банковские активы, банковская система, кредит, риск, управление активами, банк, кредитные организации, Кредитный портфель, инвестиции, денежные средства, основные средства, обязательства.

Управление банковскими активами в любых условиях является одним из основных вопросов банковского менеджмента, велика его значение в обеспечении рентабельности и поддержании финансового состояния коммерческого банка. В связи с этим, необходимо заранее определить методы и подходы управления банковскими активами с учетом всех экономических интересов, осуществляемых банковской деятельностью. Целью исследования является разработка теоретических основ механизмов управления банковскими активами и предоставление практических рекомендаций по совершенствованию системы управления активами банковской системы Республики Таджикистан.

В ходе исследования применялись методы системного, статистико-экономического анализа, моделирования, логической абстракции, анализа и синтеза, экономического проектирования, анализа и сопоставления, и наблюдения.

В диссертации изложена разработка теоретических положений и авторская трактовка по взглядам ученых и экспертов о банке, банковской системе, банковских активах и управлении их активами на основе достижения приемлемого соотношения риска и дохода с учетом особенностей их формирования в современных условиях на теоретическом уровне, а современная ситуация и тенденция к росту банковских активов на институциональном уровне были оценены методами влияния, проанализированы и оценены источники формирования активов, в результате чего получены правильные способы управления и привлечения новых источников активов. Предложено разработать теорию и методологию управления качеством активов коммерческих банков на основе зарубежного опыта, также определить качество активов с помощью специальных показателей в иностранных банках и использовать в кредитных организациях республики. Даны рекомендации Национальному банку Таджикистана по созданию специальных рейтинговых агентов, оценивающих и оцениваемых кредитные организации в различных номинациях, таких как по активам и их эффективному использованию, по привлечению обязательств, по качественному обслуживанию, по рентабельности, по показателям кредитного портфеля, по привлечению клиентов и их количеству, по квалифицированному персоналу и т. д. Предложено создать специальную структуру управления кредитами под названием «Отдел кредитного контроля и информирования» для целевого контроля использования кредитов, финансового состояния клиентов, их нерешенные вопросы и тесная связь клиентов с банком по получению информации о ссуде и совместному решению возникающих в процессе ее использования кредитных проблем.

ANNOTATION

to the abstract of the dissertation of Akhadov Ismatillo Kayumovich on the topic "Improving the management system of banking assets in the Republic of Tajikistan" for obtaining the degree of Candidate of Economic Sciences in the specialty 08.00.07 - Finance, money circulation and credit.

Keywords: banking assets, banking system, credit, risk, asset management, bank, credit organizations, loan portfolio, investments, cash, fixed assets, liabilities.

Management of bank assets in any conditions is one of the main issues of banking management, its importance in ensuring profitability and maintaining the financial condition of a commercial bank is great. In this regard, it is necessary to determine in advance the methods and approaches of managing bank assets, taking into account all economic interests carried out by banking activities. The purpose of the study is to develop the theoretical foundations of bank asset management mechanisms and provide practical recommendations for improving the asset management system of the banking system of the Republic of Tajikistan.

In the course of the study, methods of system, statistical and economic analysis, modeling, logical abstraction, analysis and synthesis, economic design, analysis and comparison and observation were used

The dissertation outlines the development of theoretical provisions and interpretation by the author according to the views of scientists and experts about the bank, banking system, banking assets and their asset management based on achieving an acceptable risk-income ratio, taking into account the peculiarities of their formation in modern conditions at the theoretical level, and the current situation and the trend towards the growth of banking assets at the institutional level were evaluated methods of influence, analyzed and evaluated the sources of asset formation, as a result, the right ways of managing and attracting new sources of assets have been obtained. To develop a theory and methodology of asset quality management of commercial banks based on foreign experience. Also, to determine the quality of assets using special indicators in foreign banks and use them in credit institutions of the republic. Recommendations to the National Bank of Tajikistan on the creation of special rating agents that evaluate and evaluate credit institutions in various categories, such as assets and their effective use, on attracting liabilities, on quality service, on profitability, on loan portfolio indicators, on attracting customers and their number, on qualified personnel, etc. D., as well as the creation of a special credit management structure called the "Credit Control and Information Department" for targeted monitoring of the use of loans, the financial condition of customers, their unresolved issues and close communication of customers with the bank to obtain information about the loan and jointly solve credit problems arising in the process of its use.

Ба чопаш 10.01.2024 имзо шуд.
Андозаи 60x84 1/16. Коғази офсет.
Адади нашр 100 нусха. 1,5 ҷузъи чопӣ.
Дар матбааи ДДМИТ чоп шудааст.
734067, ш. Душанбе, кӯчаи Нахимов 64/14

Подписано в печать 10.01.2024. Формат 60x84 1/16.
Бумага офсетная. Тираж 100 экз. Усл.п.л. 1,5.
Отпечатано в типографии ТГФЭУ
734067, г. Душанбе, ул. Нахимова 64/14